

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

**PROMĚNY ČESKÉHO LEGÁLNÍHO TISKU V LETECH 1938–1940.
ROZBOR NĚMECKÉ, SLOVENSKÉ A ŽIDOVSKÉ OTÁZKY V LIDOVÝCH NOVINÁCH
A HLASU LIDU V LETECH 1938–1940.**

Jitka Vondráková

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 16. 4. 2013.

.....

Obsah

Úvod	4
TEORETICKÁ ČÁST	
Protektorát Čechy a Morava	7
Tisk v první Československé republice	10
Tisk v období pomnichovské republiky	12
Tisk v Protektorátu Čechy a Morava	13
Lidové noviny	24
Hlas lidu	27
ANALYTICKÁ ČÁST	
Česko-německé vztahy	28
Česko-německé vztahy v Lidových novinách	32
Česko-německé vztahy v Hlasu lidu	36
Česko-slovenské vztahy	40
Česko-slovenské vztahy v Lidových novinách	45
Česko-slovenské vztahy v Hlasu lidu	46
Židovská otázka	48
Židovská otázka v Lidových novinách	51
Židovská otázka v Hlasu lidu	52
Závěr	54
Resumé	Chyba! Záložka není definována.
Seznam pramenů a literatury:	58

Úvod

Předložená bakalářská práce se soustřeďuje na studium vývoje českého legálního tisku. Sleduje proměny tiskovin od počátku roku 1938 do konce roku 1940. Zaměřuje se na modifikaci organizace a funkce tištěných médií. Studuje vliv historických přeměn na podobu tiskovin. Největší zlomové body vymezeného období představují dvě stěžejní události. První z nich je podpis Mnichovské dohody 29. září 1938, druhou pak vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939. Práce se více koncentruje na druhou z nich. Zabývá se postavením legálního periodického tisku před a po vzniku protektorátu, zkoumá jeho charakter, včetně ovlivňování a řízení ze strany politických představitelů, pozornost věnuje taktéž otázkám cenzury. Práce demonstruje nastíněnou problematiku ve dvou vybraných novinových titulech. Jsou jimi Lidové noviny a Hlasu lidu. Lidové noviny zastupují celostátně čtený deník, zatímco Hlas lidu představuje regionální tisk prostějovské produkce. Práce sleduje postupný vývoj výše zmíněných periodik, proměny jejich postojů a interpretační modifikace. Studium se zaměřuje na tři konkrétní témata a sleduje proměny v jejich prezentaci a projevy cenzurních zásahů v nich.

Zvolenými tématy jsou tři ožehavé společenské otázky. Ve zkoumaném časovém rozmezí pro vládní činitele představovaly těžko rozlousknutelný oříšek. První z okruhů představuje problém německé menšiny žijící na území Čech a Moravy. Práce se koncentruje na studium vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci, na sblížování a odcizování těchto národů. Následně se práce zaměřuje na skupinu otázek, týkajících se soužití Čechů a Slováků ve společném státě. Sleduje vývoj jejich vzájemných poměrů ve víru separatistických nálad a sleduje jejich postoje po rozluce. Poslední oddíl se zabývá tematikou židovské komunity, žijící na území Čech a Moravy. Tato pasáž zachycuje postupné proměny postojů k židovskému obyvatelstvu. Cílem analytické části je zachytit proměny interpretace zmíněných témat v dobovém tisku a následně podtrhnout rozdíly mezi jmenovanými tituly.

Ke zvolení tématu mne vedl nejen kladný vztah k tisku jako jedinečnému pramennému zdroji poznání novodobé historie, nýbrž i dosud nevyužitě možnosti badatelského terénu. Na bohatství periodik upozornil mezi prvními vídeňský profesor W. Bauer. Považoval tisk za velmi důležitý pro studium nedávno minulé doby. Sám tištěná média nazval „deníkem přítomnosti.“¹ Dalším ze zástupců historické obce, obhajujícím význam novin a časopisů jako pramene pro historické bádání, byl historik německé národnosti, Martin Spahn. Podnětem pro zaměření práce bylo vědomí, že média období protektorátu se do dnešních dnů nedočkala detailnější a hlubší ucelené studie. Středem zájmu badatelů se stala spíše kinematografie. Studium médií jako celku bylo do jisté míry opomíjeno. S médii se nakládalo především jako s historickým pramenem vedoucím k poznání.² V oblasti protektorátních médií zatím nebyla provedena hlubší analýza. Přitom je bezpochyby jasné, že mediální prameny jsou a vždy byly mimořádně důležitým činitelem, šířícím myšlenky a utvářejícím veřejné mínění. Média zachycují proměny v chápání a interpretaci rozličných dobových otázek. Periodický tisk je vskutku fascinujícím pramenem minulé doby, jeho interpretace je však značně komplikovaná. Je nutné si uvědomit rizika, která s sebou může využívání zpravodajského materiálu přinášet. Noviny a média obecně byla velice náchylná na politické, společenské i kulturní pozadí doby. Představovala citlivý a křehký materiál, který se v nepravých rukou mohl velice rychle proměnit v ničivou zbraň. Proto je nutné pamatovat při využívání periodického tisku jako zdroje historických informací hned na několik zásad. Při čerpání z denního tisku je důležité zaměřit se na osobu či kolektiv, který stál za produkcí listu. Je nutné mít na paměti, že výrobce ovlivňoval finální vzhled novin, ať už v zájmu svých politických nebo jiných osobních preferencí. Pokud představovaly noviny nástroj určité skupiny lidí, nemohly podávat ucelené objektivní informace, zrcadlily jednostranný pohled autora. Další věc, na kterou je

¹ PASÁK, Tomáš: *Český periodický tisk na počátku okupace ve světle cenzury a jejích opatření* (Dále jen *Český periodický tisk*). In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 5, 1975, s. 147.

² GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha 2010, s. 7.

nutné pamatovat, je okruh čtenářů, jimž byl tisk určen. Při využívání novin jako historického pramene je nejdůležitější nezapomínat na kontext doby. Je potřeba spojovat historické události s jejich odrazem v novinách a podrobit tisk jako pramen, ne-li cílevědomější, tak alespoň stejné kritice, jako všechny ostatní prameny.

Zkoumání reakce legálních novin na soudobé události je v období Protektorátu Čechy a Morava ošemetnou záležitostí, protože tiskoviny byly podřízeny okupační správě. Při výzkumu v okruhu mediální produkce tedy nejde o zachycení prezentace daného tématu novinami, ale především o průzkum výrobního procesu jednotlivých listů a jeho obstrukce.³ Podstatné je si uvědomit mocný tlak cenzurního sevření, v němž se tiskové orgány v době protektorátu nacházely. Je důležité zaobírat se otázkou cenzury, její moci a metod. Zkoumání vlivu kontrolních složek tvoří neodmyslitelnou součást mediálních studií. Rozbor cenzurních praktik nám poskytuje další nutné indicie k většímu porozumění narativního pramene.

Práce je strukturována následovně. Je rozčleněna do dvou pasáží. První z nich je teoretická a zaměřuje se na přiblížení historického kontextu. V úvodu jsou popsány okolnosti vedoucí ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Je zde nastíněna organizace a struktura nově vzniklého státního útvaru. Další kapitola je věnována stručnému vývoji tisku od dob první republiky, přes pomnichovské období až do Protektorátu Čechy a Morava. Poté práce charakterizuje využívané tiskové prameny. Následující část je věnována analýze tiskovin a jejich náhledu na tři zkoumané aspekty. Jak již bylo výše zmíněno, analytická část práce využívá dva pramenné zdroje, jimiž jsou Lidové noviny a Hlas lidu.

³ PASÁK, Tomáš: *Problematika protektorátního tisku a formování tzv. skupiny aktivistických novinářů na počátku okupace*. In: Příspěvky k dějinám KSČ, 7, 1968, č. 1, s. 52.

TEORETICKÁ ČÁST

Protektorát Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava měl své kořeny již v dokumentu Mnichovské dohody. Jeho vyhlášení bylo jen další smutnou kapitolou dramatu, jehož hlavní roli sehrál muž jménem Adolf Hitler. Podpis mnichovských úmluv znamenal faktický skon první Československé republiky. Ztráta jedné třetiny území měla dalekosáhlé důsledky a celkově narušila poklidný chod státu. I když málokdo se odvážil uvěřit, mnozí tušili, že pro cílevědomého kancléře nebude odstoupení Sudet dostatečnou satisfakcí. Bylo jen otázkou času, kdy nastane pravý okamžik na realizaci Hitlerových ambiciózních cílů. Od počátku svého působení v politických kruzích zamýšlel říšský kancléř mnohem více, než jen naplnit onu líbivou devízu o sjednocení příslušníků německého národa pod křídla jednoho státu. Vždyť již 17. prosince sepsal tajnou směrnici k likvidaci Česko-Slovenské republiky.⁴ Zabrání hraničního pásma Československé republiky představovalo pouze předeheru pro následující, mnohem dramatičtější události. Po ovládnutí pohraničí usilovala německá říše o totální podmanění českých zemí. K uskutečnění svého plánu si Hitler vypomohl oslabením Čech a Moravy izolací od ostatních krajů československého soustátí. Německá účast na rozpadu Československa měla okolí zůstat samozřejmě skryta. Zánik měl budit dojem samovolného skonu nefunkčního státního útvaru.⁵

14. března, poté, co se naši východní sousedé rozhodli pro vznik samostatného Slovenského štátu, vypravil se JUDr. Hácha na jednání do Berlína. Prezident se měl do osmnácté hodiny dostavit do hlavního města říše. Zhruba ve stejný čas se v okolí Moravské Ostravy srocovaly německé vojenské síly.⁶ O aktivitě německého vojska se Hácha dozvěděl

⁴ PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999, s. 227.

⁵ KURAL, Václav: *Místo společenství – Konflikt! (1938–1945) (Dále jen Místo společenství)*. Praha 1994, s. 34.

⁶ SOBOTA, Emil: *Co to byl Protektorát*. Praha 1946, s. 18.

až v časných ranních hodinách při jednání v kruhu předních osobností říše. Na nastalou situaci reagoval odvoláním české branné moci. V zápětí byl Hácha pod nátlakem okolností donucen podepsat smluvní dokument uvádějící, že československý prezident vkládá s důvěrou osud českého národa do rukou německého vůdce.⁷ O dva dny později bylo znění Výnosu vůdce a říšského kancléře z 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava zveřejněno formou rozhlasu a zakrátko novinu o zřízení protektorátu hlásal na titulním listě veškerý český tisk. Na české půdě byl Výnos oprávněně považován za neplatný. Ani funkce státního prezidenta nedosahovala dostatečných kompetencí k tomu, aby mohl Hácha o věci rozhodnout bez poradního zákonodárského sboru. Podpisem výnosu o zřízení protektorátu byly české země připojeny k německé říši. Koncept anexe byl založen na návrhu ministra Wilhelma Stuckarta. Před uskutečněním připojení byly představiteli německé zahraniční politiky sestaveny dva základní plány, jak s českými zeměmi naložit. Prvním řešením mělo být zapojení okupovaného území do říše ve formě administrativních celků. Toto stanovisko hájil zejména K. H. Frank. Druhou byla Stuckartova varianta nepřímého připojení Čech a Moravy k říši. V tomto případě neměl být protektorát do říše začleněn, ale pouze k ní být připojen. Tato varianta se zdála být přijatelnější. Nebyla příliš agresivní, ba naopak, jevila se jako schůdné řešení pro uklidnění zahraničí i domácího obyvatelstva.⁸ Nápad ke zřízení protektorátního útvaru německým politikům vnukl francouzský příklad protektorátu, který byl zřízen po obsazení Tunisu roku 1881.⁹

Správu nově nabytého území ihned po okupaci převzala do rukou německá armáda. Forma vojenské správy měla zajistit rychlé vybudování mocenského aparátu a normalizovat vnitřní poměry. Pro podrobené obyvatelstvo měla být též zastrašující připomínkou německé

⁷ Základní dokumenty o vzniku Protektorátu Čechy a Morava. In: http://www.svedomi.cz/dokdoby/193903_vznik_protectoratu_cechy_a_morava.htm [cit. 20. 2. 2013].

⁸ MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže*. Praha 2012, s. 17.

⁹ VEČEŘA, Pavel: *Od politického národa ke kulturnímu společenství. Reflexe identity českého národa na stránkách vybraných tištěných médií v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)* (Dále jen *Od politického národa*). In: MAGÁL, Slavomír – MISTRÍK, Miloš – SOLÍK, Martin (ed.): *Masmediálna komunikácia a realita I*. Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, Trnava 2009, s. 416.

moci. Tento postup německé straně zároveň poskytoval dostatek času na zvážení dalšího postupu.¹⁰ Čechům bylo již od samého počátku nového státního útvaru zaručováno udržení samosprávy. České pravomoci ale nesměly být v rozporu s nově nastolenými okupačními poměry, ve skutečnosti byla tudíž práva protektorátních činitelů do velké míry omezena.¹¹ Autonomní postavení českých zemí v rámci říše bylo ryze fiktivní představou, realita byla formálnímu tvrzení na míle vzdálena. Veškeré dění v protektorátu podléhalo nacistické správě. Vojenská správa byla oficiálně ukončena 16. dubna 1939. Od té chvíle nesl odpovědnost za obsazené území dosazený říšský protektor. Funkce říšského protektora byla zřízena dne 21. března 1939, kdy do ní nastoupil Konstantin von Neurath. Po něm se na tomtéž postu vystřídali další tři představitelé. V roce 1942 byl svobodný pán von Neurath nahrazen Reinhardem Heydrichem. Poté do pozice říšského protektora na o něco déle než rok nastoupil Kurt Daluege. Jako poslední se ve funkci představil Wilhelm Frick, s jehož odchodem v dubnu 1945 úřad říšského protektora po zhruba šesti letech existence zanikl. Druhým nejvyšším úřadem německé správy v rámci protektorátu byl státní sekretář při úřadu říšského protektora. Do křesla státního tajemníka dosedl v roce 1939 člen Sudetoněmecké strany Karl Hermann Frank. V každém regionu pak fungovaly správní orgány nižšího významu, sledovaly vývoj v jednotlivých okresech a zastřešovaly nižší administrativní úřady protektorátu.¹² Bezprostředně po vyhlášení protektorátu setrvali ve vládních pozicích politici, kteří zde nastoupili již v době předešlé, ve vládě národní jednoty. Po Neurathově nástupu měla proběhnout reorganizace. Přestavba vládní garnitury se však poněkud zdržela a proběhla zhruba s dvoutměsíčním zpožděním.¹³ Nová vláda sestávala celkem z devíti členů a jejím předsedou se stal generál Alois Eliáš.

¹⁰ MARŠÁLEK, P.: c. d., s. 34–35.

¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹² BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999, s. 40.

¹³ BRANDES, D.: c. d., s. 51.

Krátce po vytvoření protektorátu bylo založeno i Národní souručenství. Bylo to jediné nacisty povolené politické uskupení na území protektorátu. Ve státě byly prováděny rozsáhlé náborové akce, přesvědčující všechny české muže o jejich národní povinnosti vstoupit do této organizace. Agitace byla lidem pochopena jako projev nesouhlasu s nacistickou okupací a těšila se tak velkému úspěchu. Žádost o členství v Národním souručenství podala většina obyvatelstva. Národní souručenství postupně nabylo role monopolní politické organizace, sdružující české obyvatelstvo. Do čela se postavil státní prezident Emil Hácha.¹⁴ Němci zpočátku Národní souručenství jako orgán národní jednoty tolerovali, po čase se však rozhodli souručenství reorganizovat. Chtěli omezit jeho vliv a především jej více podřídit cílům okupační politiky. Emil Hácha, jako předseda byl sesazen a byl v srpnu 1940 nahrazen Josefem Nebeským. K další změně došlo v květnu 1941, tehdy se do vedení dostal Jan Fousek a po jeho boku usedli aktivisté. Národní souručenství jako politická organizace bylo definitivně zrušeno na počátku roku 1943. Bylo transformováno na sdružení s osvětovými a kulturními úkoly.¹⁵

Ve stejnou dobu došlo ke změně osazenstva i ve vyšších kruzích. Neurath byl v září 1941 vystřídán ve funkci Reinhardem Heydrichem. A návazně v lednu 1942 byla jmenována nová vláda v čele s Jaroslavem Krejčím.¹⁶ Příchod Heydricha a převaha aktivistických zástupců ve vládních funkcích znamenala úplné podřízení české vlády německým intencím.

Tisk v první Československé republice

Po skončení první světové války vplul český národ do dosud neznámých vod demokratického proudu a musel si poradit se stanovením základů nového politického systému. Stejně jako se tvořily státoprávní úřady, se začaly formovat další funkční složky

¹⁴ MARŠÁLEK, P: c. d., s. 140.

¹⁵ Tamtéž, s. 158.

¹⁶ Tamtéž, s. 155–156.

státu. Významným, s politickým děním neodlučně spjatým orgánem, byla média. Již v počátcích první republiky se začaly budovat velké tiskové podniky. Největší tiskovou společností byla v Československu akciová společnost Melantrich, vydávající noviny pod záštitou národně socialistické strany. Zmíněná společnost vydávala v hlavním městě republiky množství deníků, zmiňme zde alespoň České slovo, A-zet či Telegraf. Mimo pražské tituly vydával Melantrich listy i v Plzni, Ostravě, Olomouci, Brně a také na Slovensku. Druhou největší společností po Melantrichu byl koncern Novina, sloužící agrárikům. Nejznámějšími listy z její produkce jsou Venkov a Večer. Dalšími podniky působícími v oblasti médií byly Pražské akciové tiskoviny. Tato firma měla ryze komerční charakter, zakládala si na senzačních a bulvárních zprávách. Vydávala tituly Národní listy a Tempo.¹⁷ Média měla velký vliv na formování prvorepublikové společnosti, tato skutečnost politické scéně nemohla uniknout, a tak se politická a mediální vlákna brzy začala intenzivně proplétat. O vliv v parlamentní republice se ucházelo množství uskupených politických stran. Každá z partají si krom dalších potřebných nástrojů k propagaci svých zájmů sestavila vlastní tiskový orgán. Deníky, u nás vycházející, byly tudíž orgány existujících politických stran. V podstatě by se dalo konstatovat, že náš tisk plnil na prvním místě politickou a až poté zpravodajskou funkci.¹⁸ Svou příslušnost k politickému směru noviny žádným způsobem netajily. Přímo v podtitulu listu si každý čtenář mohl přečíst, ke které politické straně se dané periodikum hlásilo. Našly se u nás samozřejmě i takové tiskoviny, které prohlašovaly svou nestrannost a absenci politické příslušnosti. Za dob první republiky bychom podobně mohli charakterizovat hned čtyři listy. Patří mezi ně Lidové noviny, Národní politika, Národní osvobození a Tribuna. Jejich apolitičnost je však diskutabilní. Přestože tyto čtyři listy skutečně nebyly vydávány žádnou politickou stranou, nemohly být zcela zbaveny jisté míry vyhraněné politické orientace. Pokud by čtenář vskutku pečlivě pročítal stránky Národní

¹⁷ BERÁNKOVÁ, Milena – KŘIVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo: *Dějiny československé žurnalistiky*. III. díl. *Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*. Praha 1988, s. 55.

¹⁸ Tamtéž, s. 58–59.

politiky, dospěl by ke zjištění, že toto periodikum hájilo zájmy Kramářovy národní demokracie. Při obdobné analýze zbylých tří tiskovin by pak odhalil jejich příslušnost k linii Hradu.¹⁹ Vcelku výstižně se k problému politického pozadí tisku vyslovil redaktor Národního osvobození Václav Cháb. Nechal se slyšet, že vydávat nestranický tisk je v podstatě nemožné. „Musely by ho dělat stroje...Skutečným informátorem a zpravodajem je takový list, který své tendence neskrývá, který s ní naopak své čtenáře seznamuje.“²⁰

Tisk v období pomnichovské republiky

V období pomnichovské republiky se značně snížil počet periodicky vycházejícího tisku. Pokles byl způsoben celou řadou faktorů. Velkou mírou k zániku periodik přispěla nová politická situace. Tisková produkce nyní podléhala přísné kontrole cenzurních orgánů. Pravomoci tiskových orgánů byly limitovány vládním nařízením již v září 1938, před podepsáním Mnichovské dohody. O pár dní později byla vytvořena Ústřední cenzurní komise. Dosavadní cenzurní praktiky se značně změnily a zpřísnily. Cenzura následná se od nynějška proměnila v cenzuru předběžnou. Žádný z titulů tudíž neměl šanci být publikován bez schválení nadřízeným úřadem. Navíc spolu se ztrátou pohraničního území republiku postihla i ztráta surovinové základny potřebné pro fungování polygrafického průmyslu.²¹ Další příčinou zrušení řady titulů byl zánik jednotlivých politických stran a ustavení Strany národní jednoty. Stranický tisk zrušením politických partají pozbyl své funkce. Období vybavování politických stran mediálními zbraněmi ale neskončilo. I Strana národní jednoty si opatřila svého tiskového zastávce. Stěžejním titulem strany se stal list Venkov pod taktovkou vedoucího redaktora Rudolfa Halíka.²² U našich sousedů na Slovensku se o kontrolu veškeré

¹⁹ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F: c. d., s. 54.

²⁰ Tamtéž s. 176.

²¹ Tamtéž, s. 206.

²² Tamtéž, s. 208.

tiskové produkce snažila ľudová strana. Jejím ústředním tiskovým aparátem se stal deník Slováček.²³

Tisk v Protektorátu Čechy a Morava

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, v březnu 1939, se znatelně proměnila organizace, vedení i funkce tištěných médií. S nástupem okupantské moci se i do našich zemí přenesly praktiky nacistické kontroly veřejného života. V oblasti tisku se začaly rozvíjet rozsáhlé cenzurní a kontrolní orgány, roztočila se kola nacistického propagandistického aparátu a počet vycházejících tiskovin se nadále snižoval. Celá řada titulů se pro okupanty stala nepohodlnou a byla zrušena. Podle údajů Tomáše Pasáka, bylo v roce 1939 zastaveno vydávání 175 českých novin, časopisů a úředních věstníků. O rok později stoupl údaj na 305 zrušených titulů. A toto číslo se následujícího roku více než zdvojnásobilo. Mezi válečnými léty 1939–1945 byl počet českých tiskovin vycházejících na území Čech a Moravy snížen celkově o 1 887 kusů.²⁴ Listy, kterým se přece jen podařilo úspěšně projít nacistickým sítím, byly alespoň omezeny v počtu vydání. Tiskové ústředí se snažilo obyvatelstvu zeštíhlení informačních zdrojů do jisté míry kompenzovat. Mezery, vzniklé početným rušením tiskových titulů, záplatovali pracovníci mediální produkce vydáváním nových říši poslušných titulů. Byly to například Svět, Boj národa nebo obnovená Přítomnosti.²⁵ Cenzura nyní pronásledovala novináře na každém kroku. Ostrým cenzurním praktikám byli žurnalisté vystavováni v celém procesu utváření novinových článků.²⁶ Převratný vývoj událostí promíchal karty politického zaměření protektorátního tisku. Do té doby pravicové křídlo české žurnalistiky se po vyhlášení protektorátu zcela podřídilo nacistickému vedení. To platilo zejména pro bývalé agrární listy. Ta část české žurnalistiky, která se dříve orientovala

²³ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 212–213.

²⁴ PASÁK, Tomáš: *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945* (Dále jen *Soupis legálních novin*). Praha 1980, s. 79.

²⁵ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 239.

²⁶ Tamtéž, s. 238.

na skupinu Hradu, se usilovně snažila vyzdvihováním významných okamžiků české minulosti posílit národní vědomí Čechů.

Propagandistický aparát byl sítí propracovaných postupů a metod, které produkovalo ve třetí říši zřízené Ministerstvo propagandy. V jeho čele stál od vytvoření v roce 1933 až do dubna 1945 ministr Joseph Goebbels. Praktiky a metody propagandy byly přebírány z říše. Ač byl Hitler zarytým nepřitelem všeho komunistického, mnohé prvky propagandy přejal od levicových stran.²⁷ Efektivní působení nacistické propagandy zajišťovalo propojení s Gestapem a Bezpečnostní službou. Tyto instituce mapovaly vývoj nálad ve společnosti, proměny veřejného mínění a poskytovaly informace příslušným úřadům, které je následně zužitkovaly při formování náplně propagandy.²⁸ Okupantská vláda usilovala o totální podmanění všech složek života protektorátního obyvatelstva, především formou médií. Kontrola mediálních orgánů protektorátu neměla sloužit pouze k propagandě, měla představovat jeden z mnoha kroků, směřujících k začlenění českých zemí do germanizačního procesu. Protektorátní správa zcela ovládla film, rozhlas i tisk již na podzim 1939.²⁹ Reglementace byla nejdůsledněji aplikována na tisk.³⁰

Média se pokoušela občany protektorátu upokojovala a navozovat mezi nimi atmosféru klidného a nerušeného vývoje. Lidé však tíživou změnu cítili na vlastní kůži a žádné konsolidace nemohly tíhu poměrů dostatečně zmírnit.³¹ Již od jara 1939 se v různých vrstvách české společnosti začaly formovat útvary organizovaného odboje.³² Velmi silné zastoupení měly též různorodé projevy pasivního odporu. Hodně rozšířený byl přirozeně poslech zahraničních rozhlasových stanic a malý zájem či dokonce bojkot oficiálních protektorátních

²⁷ GEBHART, Jan: *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*. In: *Historie a vojenství*, 49, 2000, č. 1, s. 8.

²⁸ MILOTOVÁ, Jaroslava: *Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Historie a vojenství*, 49, 2000, č. 1, s. 91.

²⁹ Tamtéž, s. 94–95.

³⁰ GEBHART, J.: c. d., s. 12.

³¹ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha, 1996, s. 9.

³² Tamtéž, s. 11.

novin.³³ Svou nespokojenost s ustavením nového státního zřízení vyjadřovali čeští občané též při společenských a kulturních událostech. V biogramech pobuřovali svým nesouhlasným kašláním, kýcháním a podupáváním německou stranu natolik, že byla v kinosálech zřízena funkce dozorce, jehož úlohou bylo protestující Čechy pacifikovat. Podobné scény završené vyvedením se děly i v divadlech.³⁴ Významnou roli hrály také demonstrace národní svébytnosti. Lidé se sjednocovali při poutích, národních slavnostech a výročích významných českých osobností.³⁵ Snad nejvýznamnější byla manifestace organizovaná při převezení ostatků Karla Hynka Máchy na Slavín na Vyšehradě v květnu 1939.³⁶

Obsah za okupace legálně vycházejících tiskovin svíral těsně utažený opasek cenzurních nařízení. Pod přísným dohledem se nacházela jak textová náplň článků, tak i fotografické přílohy.³⁷ Tisk se stal nástrojem okupantů a musel plnit jejich směrnice. Ke sluchu veřejnosti se tak nedonesla řada důležitých, pravdivých a objektivních informací. Spousta údajů byla zamlčována. Zprávy, které se zveřejnění přece jen dočkaly, byly lživé a překroucené.³⁸ Všichni odpůrci nastoleného totalitního režimu byli prezentováni jako zbabělci a spolupracující osoby byly naopak zvány hrdiny.³⁹ Velmi omezený prostor byl věnován zahraničnímu zpravodajství. Jediným zdrojem, ze kterého mohli pisatelé článků čerpat informace, byly oficiální materiály německé zpravodajské kanceláře DNB (Deutsches Nachrichtenbüro).⁴⁰ Žádný ze čtenářů si nemohl být ani u podepsaných článků jistý, zda daný text odpovídal autorově tvorbě. Příslušníci tiskového odboru radikálně měnili finální podobu

³³ GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: c. d., s. 12.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

³⁵ Tamtéž, s. 16.

³⁶ Tamtéž, s. 15.

³⁷ PASÁK, T.: *Český periodický tisk*, s. 159.

³⁸ GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: c. d., s. 19.

³⁹ VEČEŘA, Pavel: *Převrácený pohled aneb O „zbabělosti“ hrdinů a „hrdinství“ zbabělců v tištěných médiích protektorátu* (Dále jen *Převrácený pohled*). In: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (ed.): *Hrdinství v české politické kultuře 19. a 20. století. Výběr příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25.–27. října 2006*. Praha, 2008, s. 287.

⁴⁰ PASÁK, T.: *Český periodický tisk*, s. 159.

jednotlivých článků. Velké části textu přepisovali, vyškrtávali a jinak měnili.⁴¹ Měli také právo na zastavení produkce nepohodlných listů. Využíváním této pravomoci si zajišťovali informační monopol.⁴² Volnější ruce měla média v kulturní oblasti, na tyto rubriky nebylo tak přísně dohlíženo jako na zpravodajství sledující politický, ekonomický a sociální vývoj.⁴³ Právo svobody slova bylo legislativně zrušeno vládním nařízením č. 175/1941 Sb. o úpravě poměrů v českém tisku ze dne 7. května 1941. Tímto dnem převzalo Předsednictvo ministerské rady veškerou tiskovou produkci pevně do svých rukou. Bylo zmocněno zřizovat a rušit periodika, zasahovat do personálního obsazení tiskových agentur, diktovat termíny pro vydávání tiskovin, stanovovat jejich náklady a rozsah.⁴⁴

Všichni novináři a zaměstnanci tisku prožívali v době okupace těžké časy. Solidarita je přiměla ke spolupráci v novinářům spřízněné organizaci. V červnu 1939 byl vytvořen nepolitický spolek, který nahradil doposud existující novinářské kluby. Šlo o Národní svaz novinářů. Byl to nástroj vzájemné spolupráce novinářů a novinářských společností. Prvotním úkolem svazu byla finanční a sociální podpora členů. Poté, co se do vedení svazu dostal Vladimír Krychtálek, se záměry i cíle tohoto tělesa modifikovaly. Krychtálek se obklopil skupinou, již byla blízká spolupráce s německým vedením, a svaz novinářů se tak stával dalším z instrumentů nacistické moci. Místo, aby se svaz stavěl za práva novinářů, zaměřil se na důslednou kontrolu členské základny a jejich aktivní zapojení v intencích nacistické ideologie.⁴⁵

⁴¹ KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka: *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939–1941*. Praha, 2003, s. 21.

⁴² BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 207.

⁴³ VEČEŘA, Pavel: *Zapřísahající láska k národnímu bytu. Kultura na stránkách protektorátních deníků*. In: *Host*, 5, 2005. Brno 2005, s. 42.

⁴⁴ KONČELÍK, Jakub: *Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. In: FORET, Martin – LAPČÍK, Marek – ORSÁG, Petr (ed.): *Média dnes: reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. Olomouc, 2008, s. 301.

⁴⁵ BLODIGOVÁ, Alexandra a kol.: *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha 2007, s. 8.

Ke správě tiskových orgánů byl již v září 1939 sestaven celý systém úřadů kontrolujících a organizujících produkci tiskovin. V prvních týdnech protektorátu, kdy byla absence správních úřadů vykompenzována dočasnou správou vojenskou, spadalo řízení médií do rukou Konráda Henleina. Pod jeho dozorem byla také prozatímní pracovní služebna Říšského tiskového úřadu. Jakmile byla dotvořena struktura protektorátních úřadů, správa tisku se přenesla pod dozor Úřadu říšského protektora a jeho nově zavedeného oddělení kulturně politického. Toto oddělení vzniklo výnosem 18. září 1940 jako IV. Oddělení Úřadu říšského protektora.⁴⁶ Vedením tohoto odvětví byl pověřen Karl von Gregory. Svou funkci zastával až do října roku 1943, kdy na jeho místo nastoupil Arthur Söhnel.⁴⁷ V rámci kulturně politického oddělení úřadu říšského protektora byla ustavena ještě úžeji vymezená skupina nazývaná se skupina Tisk neboli Gruppenpresse.⁴⁸ Do jejího čela byl dosazen Wolfgang Wolfram von Wolmar, který zde působil až do roku 1943. Tehdy jej ve funkci vystřídal Martin Paul Wolf. Vydavatelské aktivity byly normalizovány také z české strany. V české státní správě byl zřízen Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady. Pravomoci tohoto úřadu byly však značně omezeny. Tiskový odbor se omezoval na tlumočení pokynů vydaných skupinou Tisk. Za doby Protektorátu Čechy a Morava se ve vedení Tiskového odboru vystřídal celkem čtyři osoby. Byli to Zdeněk Schmoranz, Arnošt Bareš, František Hofman a Ctibor Melč.⁴⁹ Po ustavení nové vlády v lednu 1942 Tiskový odbor zanikl a byl nahrazen nově zřízenou institucí – Úřadem lidové osvěty. Necelých pět měsíců po svém vzniku byl tento úřad sloučen s Ministerstvem školství a národní osvěty. Touto fúzí vznikl institut Ministerstva školství a lidové osvěty. Vedoucí pozice se ujal Emanuel Moravec.⁵⁰ Dalším orgánem, který prováděl cenzuru českého tisku a předával redakcím tiskové pokyny, bylo

⁴⁶ GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol.: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha 2010, s. 8.

⁴⁷ Tamtéž, s. 8.

⁴⁸ Název byl později změněn na Generalreferatpresse.

⁴⁹ KONČELÍK, Jakub – CEBE, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Řízení tisku v letech 1939–1945. Analýza protektorátních tiskových porad*. In: Mediální studia, 2, 2007, č. 1, s. 274.

⁵⁰ KONČELÍK, J.: c. d., s. 301.

Ústředí tiskové a dozorčí služby. Jeho vedením byl pověřen nejprve Oswald Svoboda. Poté, co byl Svoboda zatčen, zaujal jeho místo Eduard Parma.⁵¹ Centrála ústředí se nacházela v Praze. Ve větších městech, jako v Plzni, Brně, Olomouci a Moravské Ostravě, se nalézaly její krajské pobočky.⁵²

K usměrňování tiskových orgánů sloužily krom výše zmíněných institucí taktéž pravidelné tiskové konference. Tyto porady představovaly jeden z nejvýznamnějších prostředků reglementace médií. Konaly se v Presseklubu, jenž byl zřízen v prostorách bývalého Syndikátu československých novinářů.⁵³ Sezení s představiteli tiskových orgánů byla pořádána v pravidelných intervalech. S šéfredaktory denního tisku se zástupci německé dozorčí služby setkávali standardně jedenkrát týdně, ve výjimečných případech byly schůze organizovány i několikrát denně.⁵⁴ V méně častých, asi měsíčních intervalech, se konaly schůze s vedením týdeníků a ostatních časopisů.⁵⁵ Tato instruktážní setkání pro mediální pracovníky byla oficiálně pořádána Tiskovým odborem Předsednictva ministerské rady. Porady se dělily na širší a užší podle okruhu pracovníků, kteří na ně byli připuštěni. Na setkání, která byla označována jako širší, byli zváni šéfredaktoři a někteří redaktoři. Na schůze užší se dostali pouze šéfredaktoři denního tisku. Krom těchto dvou příkladů existoval ještě třetí druh organizačních schůzí. Ty se obvykle odehrávaly po skončení oficiálních konferencí a setkávali se na nich představitelé aktivistického křídla novinářů.⁵⁶ Oficiální tiskové konference byly důvěrného charakteru a byly určeny pouze pro vnitřní potřebu. Přesto však víme, že o informacích ze setkání byla zpravována česká emigrace.⁵⁷ Zprostředkovatelem byl redaktor Večerního Českého Slova, Antonín Finger, jenž na konferencích pořizoval poznámky o průběhu schůzí. Jeho stenografické zápisky byly edičně

⁵¹ KONČELÍK, J.: c. d, s. 300.

⁵² KONČELÍK, J. – CEBE, J. – KÖPPLOVÁ, B.: c. d., s. 276.

⁵³ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 236.

⁵⁴ GEBHART, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 15.

⁵⁵ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 236.

⁵⁶ KONČELÍK, J. – CEBE, J. – KÖPPLOVÁ, B.: c. d., s. 277.

⁵⁷ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 9.

zpracovány a jsou výborným pramenem pro bližší studium tiskových konferencí. Zpočátku podával Finger referát o obsahu schůzí šéfredктору České slova, Ludřkovi Stránskému. Postupně své poznámky přepisoval a posílal prostřednictvím Stránského české emigraci.⁵⁸ Je škoda, že se Finger nemohl účastnit i užších shromáždění, přesto jsou jeho zápisky velmi cenným a ojedinělým svědectvím, nabízejícím pohled pod pokličku nacistického mocenského aparátu.⁵⁹ Redaktor Českého slova zaznamenával informace z konferencí až do roku 1941. V prosinci tohoto roku byl z redakce vyloučen jedním z představitelů „sedmičky“⁶⁰ předních protektorátních aktivistů, dr. Vajtauerem.⁶¹

Díky zápiskům, které nám Antonín Finger zanechal, máme možnost nahlédnout blíže do víru tiskových konferencí a studovat záležitosti, které zde byly projednávány. Konference sloužily ke stanovení obecně platných pravidel, k usměrňování novinářů v aktuálních otázkách, k napomínání a opravování jejich chyb. V podstatě zde byli žurnalisté poučováni, o čem smí a nesmí psát. Obecná ustanovení se dotýkala také gramatických zásad. Jako příklad může posloužit nařízení psaní velkých písmen ve slovech vůdce a říše.⁶² Dále bylo nařízeno užívání nepozměněných německých názvů v případě říšských měst.⁶³ Pokud se pisatelé ve svém článku zmínili o jednotce SS, museli dbát na nařízení a použít místo klasického fontu runy.⁶⁴ Představitelé tiskové komise stanovovali postoje, který mohly listy dát najevo v souvislosti s válečným děním. Často a zcela účelně vytrhávali z kontextu a překrucovali výroky nepřátelských zahraničních státníků. Následně vyzývali představitele českého protektorátního tisku, aby nezapomněli danou frázi v nařízeném smyslu použít.⁶⁵

⁵⁸ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 19.

⁵⁹ Tamtéž, s. 14.

⁶⁰ Tzv. sedmička aktivistických žurnalistů vznikla na schůzce aktivistických novinářů v Praze v březnu 1941. Byla to proněmecká skupina protektorátních novinářů. Do skupiny byli zahrnováni: Václav Crha, Vladimír Krychtálek, Jaroslav Křemen, Karel Lažnovský, Vladimír Ryba, Emanuel Vajtauer a Karel Werner.

⁶¹ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 19.

⁶² GEBHART, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 31.

⁶³ Tamtéž, s. 17.

⁶⁴ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 190.

⁶⁵ Tamtéž, s. 89.

Mluvčí konferencí také apelovali na organizační stránku tisku. Požadovali, aby se autoři příspěvků podepisovali celým jménem, což mělo článkům dodat autentičtější dojem. Vyžadovali neustálé a ničím nepřerušované telefonické spojení se všemi redakcemi.⁶⁶ Poměrně často bylo přítomným zástupcům tisku připomínáno jejich poslání. Tyto požadavky se týkaly hodně otázky židovství. Novinářům bylo vštěpováno, že je především úkolem tisku, aby veřejnost vnímala židovský problém patřičným způsobem. Velká část populace měla s příslušníky židovského národa soucit, a právě této slabosti nesměli pracovníci tisku za žádných okolností podléhat. Měli od ní veřejnost oprostít neustálým vnučováním boje proti židům.⁶⁷ Další přirozenou úlohou novinářů byla dle německého řízení věrná a obětavá služba národu. Tato služba představovala hlavně výchovu Čechů. V očích okupačního kolegia se samozřejmě jednalo o výchovu českého občanstva k říšskému vědomí.⁶⁸ K tomuto tématu se jasně vyjádřil Wolfgang Wolfram von Wolmar na tiskové poradě v září 1939. Prohlásil: „Tisk jest nejúčinnější prostředek k výchově národa a k jeho politickému vedení.“⁶⁹ Neopomenutelnou povinností tiskových orgánů byla také tvorba a vedení veřejného mínění.⁷⁰ Není snadné přesně určit návštěvnost tiskových konferencí. Při běžných zasedáních se zde shromáždilo asi kolem třicet osob. Ve výjimečných případech však číselka účastníků mohla přesáhnout půl druhé stovky a někdy se vyšplhala dokonce i k tisíci.⁷¹ Na konferencích se hovořilo především německy. Nedostatečná znalost německého jazyka ze strany některých novinářů ale nebyla na překážku, jelikož jim byl jen zřídkakdy přenechán prostor k dotazům či komentářům.⁷² Porady byly spíše monologickým projevem představených osob německé

⁶⁶ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J., s. 180.

⁶⁷ Tamtéž, s. 189.

⁶⁸ Tamtéž, s. 192.

⁶⁹ GEBHART, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 11.

⁷⁰ KONČELÍK, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 204.

⁷¹ GEBHART, J. – KÖPPLOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 18.

⁷² Tamtéž, s. 16–17.

tiskové správy. Nesloužily k předání informací o aktuálních událostech, nesly se v ryze direktivním rázu a jejich náplní byly strohé příkazy, případně sankce.⁷³

Ač byly tiskové konference nejužívanějším a možná i nejvlivnějším nástrojem, nebyly jedinou zbraní, jíž se oháněla německá okupační správa. V září 1939 připravili nacisté k vydání dokument stanovující základní pravidla pro fungování tiskového aparátu. Kodifikační text vstoupil v platnost 17. září 1939 a nesl název „Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku“. Tento materiál normalizoval činnost a působení tiskové a dozorčí služby v protektorátu. Obsahoval do detailu zabíhající pravidla usměrňující existenci tištěných médií. Náplň dokumentu byla důvěrná a měla s výjimkou úředníků dozorčí tiskové služby a šéfredaktorů zůstat utajena. Úvodní část dokumentu připomínala pracovníkům tisku stěžejní úkoly tisku jako tvůrce veřejného mínění. Pokyny například přesně určovaly, jaký postoj má protektorát zaujmout vzhledem k říši, napovídaly jak správně provádět tiskovou kontrolu, jejich součástí byl dokonce i výčet zakázaných témat. Striktní zákaz se týkal například zveřejňování jakýchkoliv informací o protižidovských opatřeních včetně židovských transportů. V tisku se pochopitelně nemohla objevit ani zmínka o praktikách předběžné cenzury.⁷⁴ Souborný přehled byl průběžně rozšiřován o další doplňující pokyny. Kromě toho, že byli zástupci tisku usměrňováni pomocí výše zmíněných schůzí, byli podrobováni kázni také formou denních příkazů. Šéfredaktorům přicházeli z Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady příkazy reglementující způsob zpracování a zprostředkování zpráv. Nařízení určovala i hierarchii témat. Redaktorům bylo jasně předepsáno, kolik prostoru mají které noviny věnovat, a která významná událost má dominovat na titulní straně.⁷⁵

⁷³ GEBHART, J. – KÖPPOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 36.

⁷⁴ Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku vydaný 17. 9. 1939. In: <http://www.fronta.cz/dokument/souborny-prehled-pokynu-pro-tiskovou-prehlidku-platnych-ode-dne-17-zari-1939> [cit. 20. 2. 2013].

⁷⁵ GEBHART, J. – KÖPPOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 21–22.

Redaktoři legálního tisku se ocitali v opravdu krušné situaci, byli doslova spoutáni cenzurními opatřeními. Jediným způsobem, jak mohli nacistickému ústředí čelit, bylo psát formou jinotaje, což mnozí novináři hojně využívali. Alegorické obraty s sebou ale nesly rizika. Dvojsmyslné oddíly byly okupačním vedením vysloveně zakázány. Každý z žurnalistů měl mluvit vždy jasně a srozumitelně. Čtenáři neměl být poskytnut prostor ke konstrukcím osobního výkladu psaného textu.⁷⁶ Jediným místem pro skryté vyjádření vlasteneckých myšlenek byly stránky kulturního, zájmového, odborného či sportovního tisku.⁷⁷ Žurnalisté se museli postavit před těžkou volbu, zda setrvat v tiskovém průmyslu a snažit se svou přítomností alespoň malou měrou zasáhnout do vývoje tiskovin, nebo raději žurnalistickou praxi nadobro opustit a hledat využití v jiném, méně kompromitujícím zaměstnání. Někteří žurnalisté věřili, že svou přítomností v tiskových kancelářích mohou mnohé změnit. Pokud ale na svých pozicích v dobré víře setrvali, museli počítat s jistou mírou nutné kolaborace. Na počátku protektorátu se valná většina vycházejících českých tiskovin snažila sloužit českému národu.⁷⁸ Postupně se v řadách protektorátních redaktorů uskupily dva protilehlé tábory. Jeden z nich obývali aktivističtí proněmecky orientovaní novináři, tvořící stálou úzkou skupinu. V opozici proti nim se zformoval útvar nerozhodných a nesouhlasících žurnalistů, jichž byla početně většina.⁷⁹ Skupinu, která začala spolupracovat s nacistickým režimem, tvořili povětšinou méně známé novinářské kapacity. Jednalo se především o novináře druhého řádu, které do vrchních pozic pozvedla jejich ochota poddat se nacistickému režimu.⁸⁰ Nacisté se pokoušeli získávat novináře všelijakým způsobem na svou stranu. K tomuto účelu měly

⁷⁶ GEBHART, J. – KÖPPOVÁ, B. – KRYŠPÍNOVÁ, J.: c. d., s. 31.

⁷⁷ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 240.

⁷⁸ VEČEŘA, Pavel: *Ve jménu přežití národa. Kultura mezi pasivní rezistencí a kolaborací v kontextu denních tištěných médií protektorátu*. In: MAGINCOVÁ, Dagmar (ed.): *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*. Červený Kostelec 2011.

⁷⁹ KONČELÍK, J.: c. d., s. 305–306.

⁸⁰ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 241.

sloužit i organizované novinářské zájezdy, při nichž byli novináři zváni na výlety do Německa, či Němci okupovaných zemí.⁸¹

Útvar nesouhlasících tiskových pracovníků využíval především pasivně rezistenční projevy odporu. Subverzní snahy bychom mohli charakterizovat v šesti bodech. Prvním z nich je separace. Separáčnické tendence znamenaly především kladení důrazu na svébytnost protektorátu jako státního útvaru, poukazyvaly na schopnost samostatné existence českého národa. Separace byla jednou z nejodvážnějších forem pasivní rezistence, byla využívána hlavně bezprostředně po vytvoření protektorátu v březnu 1939. V tomto období se hojně využívala i druhá z forem, byla to konzervace. Zejména šlo o zachování ideálů a norem z období první republiky. V Lidových novinách se uchování prvorepublikové tradice odráželo kupříkladu na množství článků k výročí prezidenta Masaryka. Tento přístup byl nejvíce obvyklý pro „prohradně“ orientované deníky. Následující formou byla retardace. Retardace byla hrou o čas, snažila se brzdit a odkládat aplikaci nacisty vnucených opatření. V mnohém se blížila separaci. Oháněla se historickou tradicí českých zemí a vykonstruovanou argumentací odrazovala okupanty od plánovaných kroků, které by vylepšili jejich nadřazenou pozici. Další složkou pasivní rezistence, kterou mohli novináři využívat, byla lehce kontroverzní blokáda. Zastávala názor, že formálním zavedením nacistických nároků se předejde stoprocentnímu naplnění zadaného požadavku. Toto stanovisko komentoval Ferdinand Peroutka. Dle jeho přesvědčení by bylo lépe vyhovět požadavkům nacistické vlády a učinit nařízená opatření, než aby se okupanti uchýlili k nastolení brutálních zákonů.⁸² Po ovládnutí většiny novinářských křesel aktivisty, již nemohli nesouhlasící žurnalisté používat tolik radikální formy rezistence, zvolili proto rezistenci neutralizací. Snažili se nenaplnovat

⁸¹ CEBE, Jan – KONČELÍK, Jakub: *Novinářský aktivismus: protektorátní kolaborantská žurnalistika a její hlavní představitelé z řad šéfredaktorů českého legálního tisku*. In: Sborník národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, sv. 53, 2008, č. 1–4, s. 41.

⁸² PEROUTKA, Ferdinand: *Co žádají Češi od Němců*. Hlas lidu, č. 39, 24. 5. 1939, s. 1.

zadání šéfredaktorů, vyhýbali se zadanému tématu a jeho nakázané interpretaci.⁸³ Není snadné striktně rozdělit žurnalisty do dvou protilehlých skupin. U některých by bylo škatulkování těžké, dali by se charakterizovat jako konformisté. Tito jedinci plnili zadání nadřízených bez jakéhokoli zápalu, jen čistě z povinnosti. A někteří se snažili zachovat si neutrální postoj, takže dnes bychom je nemohli zařadit ani do jedné ze skupin. Popřípadě bychom je museli spojit s oběma proudy, protože někteří pracovníci oficiálně působili v legálním tisku, ale zároveň byli zapojeni do odboje.⁸⁴ Postavení zaměstnanců tisku se postupem času ještě přirostřovalo. Množství pracovníků novin s předtuchou radikalizace tisku odstoupilo ze zaměstnání. V prvních letech protektorátu to ještě bylo možné. Po roce 1941 již nebyl odchod ze zaměstnání tak jednoduchý. Každý, kdo se k tomuto kroku odhodlal, mohl počítat s nepříjemným vyšetřovacím procesem.⁸⁵

Lidové noviny

Zrod Lidových novin je spojený s osobou Adolfa Stránského. Stránský byl poslancem mladočeské strany a později též členem strany Československé národní demokracie. Informace o životě a působení tvůrce Lidových novin jsou hodně strohé, čerpat můžeme hlavně z jeho dochované korespondence a z novin samotných.⁸⁶ Ze vzácně zachovalých pramenů můžeme zjistit, že Stránský žurnalistickou praxi okusil již při svých studiích na gymnáziu. Svými články v té době přispíval do Národních listů. Taktéž řízení deníku jako celku si Adolf Stránský vyzkoušel ještě před uvedením Lidových novin do chodu. Nejprve se vydal na lov zkušeností do Vídně, kde působil několik měsíců v redakci listu Tribüne. Nově nabyté znalosti a nápady si ihned po návratu domů prakticky vyzkoušel. V letech 1884–1885

⁸³ VEČEŘA, Pavel: *Ošemetné scylly a zrádné charybdy protektorátních novinářů: K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939–1945)*. In: Mediální studia, 2, 2007, č. 3, s. 260.

⁸⁴ BERÁNKOVÁ, M. – KŘIVÁNKOVÁ, A. – RUTTKAY, F.: c. d., s. 241.

⁸⁵ KONČELÍK, J. – CEBE, J. – KÖPPLOVÁ, B.: c. d., s. 276.

⁸⁶ PERNES, Jiří: *Svět lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha 1993, s. 5.

vydával Národní noviny. První pokus o vydávání nezávislého listu se nesetkal s přílišným úspěchem. Stránského ale prvotní potíže neodradily a hned o čtyři roky později se pustil do nového projektu s dvakrát do týdne vycházejícími Moravskými listy⁸⁷.

Nejvýrazněji se však ve svém novinářském působení zapsal Lidovými novinami. První výtisk spatřil světlo světa 16. prosince roku 1893 a nesl podtitul *Orgán strany Lidové na Moravě*. Prvním šéfredaktorem se stal Emil Čermák, jeho nejvýznamnějšími spolupracovníky byli Bohumír Knechtl, Miloslav Procházka, Emanuel Hatlák a Hynek Bulík.⁸⁸ Ačkoli zpočátku nedosahovala úroveň Lidových novin nejvyšší kvality, existoval mezi Stránského prvotními pokusy a novým deníkem viditelný rozdíl. Již rok po založení Lidovek byla v Olomouci zřízena jejich pobočka a noviny se rychle rozvíjely. Jednou z věcí, které přispěly k pozvednutí jejich úrovně, byl nápad redaktora Arnošta Heinricha.⁸⁹ Na jeho popud bylo rozhodnuto, že rokem 1905 počínaje bude vycházet také jejich ranní vydání. Z ranního doplňku se v průběhu čtyř let stal hlavní list. V roce 1911 začala při Lidových novinách vycházet pravidelně vydávaná příloha zaměřená na současnou uměleckou tvorbu, nazvaná *Večery*. Příloha se mohla chlubit příspěvky umělců takových kapacit, jako byli S. K. Neumann, František Gellner, Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek, Viktor Dyk, bratři Čapkové, Fráňa Šrámek, či Karel Toman.⁹⁰ Za první světové války bylo vydávání Lidových novin zastaveno. V roce 1920 bylo obnoveno a byla založena redakce v Praze. Ředitelem se stal Karel Zdeněk Klíma. Postupem času zakládalo vedení Lidových novin filiálky v dalších městech, například v Olomouci, Jihlavě, Košicích, Užhorodě, Plzni nebo v Českých Budějovicích. Paralelně se začala budovat i síť zahraničního zpravodajství.⁹¹ Z poválečné krize se noviny rychle zotavili a špely k vrcholu svého vývoje. Prestiž listů pozdvihla i zvučná

⁸⁷ PERNES, J.: c. d., s. 5.

⁸⁸ Tamtéž, s. 15.

⁸⁹ Tamtéž, s. 27.

⁹⁰ Tamtéž, s. 39.

⁹¹ Tamtéž, s. 56–57.

jména českých spisovatelů, kteří do deníku začali přispívat. Postupem doby jejich úroveň stoupala a stávaly se frekventovaným deníkem především v řadách české inteligence. V roce 1931 Adolf Stránský zemřel. Vedení novin se po návratu z vojny měl ujmout jeho synovec Jan.⁹² K moci se však dostal Hitler a dějiny nabraly rychlý spád. Úkol Lidových novin, jako orgánu hájícího hodnoty demokracie a humanismu, byl nyní jasný – postavit se na odpor šířícím se myšlenkám nacistického bloku.

Lidové noviny byly vždy chápány jako orgán reprezentující stranu Hradu. Patřily k politickému táboru Tomáše Garrigua Masaryka. Stavěly se za obranu tradic a také symbolů první republiky. Nebály se reagovat kritickými komentáři na útok pravicově orientovaných skupin.⁹³ A ani nyní se nehodlaly vzdát zásad, za které odvážně a nekompromisně bojovaly. Autoři se svými články snažili povzbudit víru ve smírné ukončení současného napětí, vyzdvihovali kulturní vyspělost českého národa a jeho vitalitu. Posilovali národní cítění, hlásili se k odkazům české historie a tradic a celkově se snažili o oživení demokratického charakteru republiky a zachování národní identity. Lidové noviny patřily do skupiny méně radikálních listů. Pro vyjádření svých názorů a postojů volily spíše skryté ironické náznaky a psaní mezi řádky, k jistým otázkám se vůbec nevyjadřovaly a radši volily taktiku mlčení. Často kontroverzní témata předávala prostřednictvím článků přejetých z jiných českých deníků. Stále omezovaná práva svobody tisku zmizela úplně založením protektorátu 15. března 1939. I v této pochmurné době útlaku a perzekuce se Lidové noviny stavěly za své ideály a věřily v brzké nastolení národní svobody a demokracie. Počínaje rokem 1940 se však i Lidové noviny, stejně jako ostatní listy, začaly odklánět od národně obraných pozic a čím dál více inklinovaly k sympatizujícím postojům vůči Německu. Vyzdvihována byla „plodná

⁹² PERNES, J.: c. d., s. 86.

⁹³ VEČEŘA, Pavel: *Tři české deníky v období pomnichovské a druhé republiky* (Dále jen *Tři české deníky*). In: Sociální studia 4, Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity, 1999, s. 150.

symbióza“ českého a německého národa. Období první republiky bylo pod tlakem německé interpretace zatracováno jako etapa úpadku a krize ve všech oblastech.⁹⁴

Hlas lidu

Zmapovat historii a vývoj Hlasu lidu je poměrně obtížné, jelikož informace vztahující se k tomuto týdeníku jsou velice strohé a omezují se pouze na základní heslovité údaje. Hlas lidu byl prostějovským periodikem, nesoucím podnázev Časopis hájící zájmy čtvrtého stavu. Jeho vydavatelem byl Vojtěch Outrata. Jeho počátek sahá do roku 1886. Noviny vycházely nejdříve dvakrát do měsíce, od 25. ledna 1900 se jejich periodicitu zvýšila a tiskly se každý týden. Od začátku ledna 1926 dokonce vycházely dvakrát týdně. Noviny byly tištěny olomouckou společností Kramář a Procházka. Roku 1941 byla produkce tisku zastavena. Po válce byla činnost Hlasu lidu obnovena. Od roku 1944 byly noviny oživeny jako Týdeník Národního souručenství. Definitivně Hlas lidu zanikl roku 1948.

Za okupace se v novinách projevují cenzurní praktiky. V roce 1938 a občasně i roku následujícího se hlavně na titulní straně vyskytují bílá místa. V době pomnichovské republiky i později za Protektorátu Čechy a Morava tento titul povzbuzuje národní cítění českého národa. Připomíná Čechům, že jsou příslušníky početného slovanského kmene a že tedy nemusí propadat pocitům beznaděje. Poměrně často se v Hlasu lidu vyskytují obdivné vzpomínky na T. G. Masaryka a jeho odkaz.

⁹⁴ VEČEŘA, Pavel: *Od politického národa*, s. 427.

ANALYTICKÁ ČÁST

Česko-německé vztahy

Otázka soužití Čechů a Němců zůstává po staletí zahalena stínem pomnichovských a protektorátních prožitků. Ani po více jak sedmdesáti letech z české společnosti zcela nevytizela vzpomínka na křivdy, jichž se německý národ vůči Čechům dopustil. Při historickém studiu vzájemných vztahů těchto dvou států je však nutné se od hořkosti oprostit a přistupovat k problému co nejvíce objektivně. Musíme si uvědomit, že stejně jako tomu bylo v případě Čechů a Němců, bylo tomu i u jiných národů. Česko-německé sousedství procházelo, podobně jako jiná, střídavými údobími pokoje a neklidu. Nálady se měnily závisle na dobových událostech. Co se ale měnit nemohlo, byla poloha států, ty dále zůstávaly v těsném sousedství. Bylo proto nutné příchozím těžkostem čelit a krizové situace ustát. Třetí plochy však v česko-německém případě nekončily jen těsným sousedstvím, byly živeny velkým procentem německého obyvatelstva, žijícím v pohraničních oblastech. Vzájemné soužití Čechů a Němců nebylo nikdy dokonalé. Již za Rakouska-Uherska docházelo mezi těmito národy k podstatným sporům a od konce první světové války jejich soužití balancovalo na ostří nože. Obraz Němce-nepřítele byl českému národu vštěpován již v době národního obrození. Myšlenku vytvořil František Palacký ve zdánlivě nevinném úsilí podpořit vlastenecké cítění českého národa. Vykonstruovaná teze však brzy přerostla v národní nesnášenlivost.⁹⁵ Pro Československou republiku ztělesňovala národnostní otázka existenční záležitost. Bylo jen otázkou času, kdy jeden z národů najde záminku ke vstupu do otevřeného konfliktu. Rozbuškou exploze česko-německých vztahů se stala mimo jiné krize 30. let. Abychom onen předělový bod lépe pochopili, podívejme se nejdříve na dobu předcházející. Po skončení prvního celosvětového válečného konfliktu nastaly v Evropě nové poměry. Množství starých mocnářství se rozpadlo a zrodily se nové státní útvary. Československá

⁹⁵ PESCHKA, Otto.: *Jak to bylo doopravdy mezi Čechy a Němci*. Ústí nad Labem 2011, s. 17.

republika byla jedním z nich. Změna starých, zaběhnutých tradic s sebou však vždy nese jistá rizika. V případě první Československé republiky to byla otázka hranic, které nikdy dříve vlastně neexistovaly a neměly tak historický precedens. A tak zrod nového státního celku zplodil jako vedlejší produkt nesouhlasné mručení sousedů a obyvatel nově načrtnutého pohraničí. Rakousko-Uhersko bylo mnohonárodnostním státem. Nebylo možné tuto skutečnost změnit ze dne na den, a tudíž se po jeho rozpadu množství etnických menšin ocitlo v útrokách cizího státu. Právně byly československé hranice zakotveny v systému versailleských mírových smluv z roku 1919. Konečného vytyčení se ale dočkaly až v roce 1924. Sudetští Němci se vznikem Československa nesouhlasili, požadovali připojení k Rakousku. Svou nespokojenost dávali najevo a nárokovali si právo na sebeurčení. Zásada rovnosti národnostních minorit v budoucím československém státě byla zakomponována již do textu Washingtonské deklarace.⁹⁶ Požadavek zůstal zachován i v první ústavě Československé republiky, která v hlavě šesté ustavuje stejné právo pro všechny občany Československa nehlédě na rasu, jazyk nebo náboženské vyznání.⁹⁷ Sudetští Němci tedy užívali rovného postavení jako příslušníci všech ostatních národnostních skupin na území ČSR, své zastoupení měli do roku 1938 i ve vládě. Přesto všechno ale německá menšina nehodlala rezignovat a doufala v brzkou změnu poměrů. Převrat na sebe nenechal dlouho čekat. Roku 1933 sledovali, jak se v Německu chopil moci nadějný a revoluční Hitler. Fašizace domova ale nebyla dostatečným motivem ke zvratu, ten přišel až postupem času podněcován hospodářskou krizí. Ta české země zasáhla nejmohutněji v roce 1933 a zasáhla i sudetské Němce. Dle sudetoněmeckého ekonoma J. Kissingera dokonce krize postihla více než vnitrozemí pohraniční oblasti.⁹⁸ To bylo podmíněno silným přistěhovaleckým podílem

⁹⁶ KŘEN, Jan.: *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1980*. Praha 1990, s. 491.

⁹⁷ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. In: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [cit. 27. 2. 2013].

⁹⁸ KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha 1993, s. 104.

českého obyvatelstva do pohraničních oblastí.⁹⁹ Vysoký počet české pracovní síly se pro Němce stal silnou konkurencí. Němečtí obyvatelé pohraničí Československa obdivně vzhlíželi ke zdánlivé prosperitě rodného státu a nabývali dojmu, že Německo našlo z hospodářské deprese východisko. Tato skutečnost podnítila vzrůst radikálních postojů mezi sudetskými Němci. Stále více z nich se začalo přiklánět k Henleinově Sudetoněmecké straně, která postupně nabývala velmi vlivného postavení. Tato strana, německým ekvivalentem Sudetendeutsche Partei (SdP), usilovala o amelioraci pozice sudetských Němců.¹⁰⁰ Ostře kritizovala postoje československé vlády k národnostním menšinám. Ač strana navenek vystupovala jako nezávislá, usilující pouze o řešení národnostní otázky v rámci Československa, byla navázána na Berlín a NSDAP.¹⁰¹ Jedním z navrhovaných řešení konfliktní vztahové otázky byl Karlovarský program vyhlášený na sjezdu SdP 24. dubna 1938. Henlein zde znovu napadal československou vládu za nedodržení slibů o rovnoprávném postavení národnostních minorit ve státě a předložil vládě v osmi bodech vypracované nové požadavky. Jejich obsahem byl nárok na zrovnoprávnění Čechů s Němci, přesné vymezení německého území v ČSR a jeho plnou samosprávu.¹⁰² Československá vláda nakonec pod nátlakem požadavky akceptovala. Avšak jak se mělo ukázat později, tímto krokem ještě zdaleka nebyly cíle henleinovců naplněny. Požadavky na československou vládu byly neustále zvyšovány a směřovaly k připojení Sudet k říši. Svého cíle obyvatelé pohraničí dosáhli v září 1938 podpisem Mnichovské dohody. Tato listina znamenala konečné odtržení Sudet od Československa a ukončila tak soužití Čechů a Němců ve společném státním celku. Mnichov znamenal ve vývoji česko-německých vztahů významný přelom. Protiprávní jednání Německa vůči Československu se stalo nerasmazatelnou skvrnou na rukou německého národa.

⁹⁹ PESCHKA, O.: c. d., s. 20.

¹⁰⁰ SLÁDEK, Milan: *Němci v Čechách*. Praha 2002, s. 56.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 64.

¹⁰² KVAČEK, Robert – KUKLÍK, Jan – MANDELOVÁ, Helena – PAŘÍZKOVÁ, Ilona: *Dvacáté století o sobě. Výbor úředních listin, záznamů, smluv a dohod, deklarácí, projevů, úvah, dopisů, vzpomínek a pamětí*. Liberec 2005, s. 65.

Přijetí Mnichovského diktátu předznamenalo zvrát snad ve všech oblastech života obyvatel okleštěného Československa. Nejen že první československá republika ztratila 30 % území s více jak 1/3 populace.¹⁰³ Anexí pohraničí přišla o zdroje surovin, průmyslové podniky i zemědělskou půdu. Její dosavadní ekonomická struktura byla zcela nabouraná. Torzo Československa nebylo nadále schopné vystačit si s vlastními surovinami a produkty a stalo se ve velké míře závislé na zahraničním dovozu. Krach nastal také v dopravní oblasti. Ztrátou území byly paralyzovány významné železniční tratě. Dalšího otřesu se dočkala v politické struktuře a ideologii. Ve třicátých letech se projevuje krize demokracie a inklinace k autoritativním režimům.¹⁰⁴ Československo přišlo o pluralitu politických stran. Mnichovem utrpěla taktéž demokratická stanoviska. Kulturní život byl podroben tvrdé cenzuře. Přísné kontrole podléhaly tiskoviny, filmy, divadelní představení i rozhlas.¹⁰⁵ Není však na místě vybarvovat pomnichovské postavení německé populace v Sudetech do růžova. Přičlenění k říši pro ně nepředstavovalo nijak radikální přilepšení. Nabyli říšského občanství, po čemž jistě toužili, ale sociálně ani politicky se jejich situace příliš příznivě nezměnila.¹⁰⁶ Ve většině literárních příspěvků zabývajících se mnichovským jednáním je na schválenou smlouvu nahlíženo jako na jednoznačně protiprávní a násilný čin. V zásadě pouze němečtí publicisté mají na Mnichov jiný názor. Otto Peschka hájí zájmy sudetských Němců s tím, že území jimi osídlené nikdy historicky českému etniku nenáleželo, nýbrž bylo vznikem první Československé republiky násilně a uměle připojeno k cizímu státu. Mnichov tak podle něj nebyl žádnou zradou. Zločinem byly podle něj až události navazující na Mnichovské „vyrovnání“, tzn. vytvoření protektorátu.¹⁰⁷ Po ustavení Protektorátu Čechy a Morava již nebylo pochyb, že Německý národ nebude očima české populace nazírán jinak než jako

¹⁰³ KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav: *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha 2011, s. 111.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 98.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 103.

¹⁰⁶ KURAL, V.: *Místo společenství*, s. 39.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 13–14.

bezcitný agresor. Ač byla Čechům slibována samospráva, setkávali se pouze s omezujícími předpisy, které stále silněji svazovaly jejich životy. Následkem teroru, finančního a materiálního vykořisťování a podřadného zacházení se nesouhlas s nacismem přeměnil na zarytou nenávist ke všemu německému.¹⁰⁸ Německá správa se snažila stále ve větší míře potlačovat české elementy, usilovala o vymýcení českého dějinného mýtu, chtěla přebudovat a redukovat české školství a zastavit tak českou inteligenční líheň.¹⁰⁹ Útlak české populace se ocitl na svém vrcholu s příchodem Reinharda Heydricha a jeho krutých perzekučních opatření.¹¹⁰

Česko-německé vztahy v Lidových novinách

Co se týká postojů k Německu, vyznívaly příspěvky Lidových novin na počátku sledovaného období převážně protiněmecky. Většinou novináři volili formu pejorativních, v ironickém fraku zaobalených poznámek. Od poloviny října 1938 však začalo toto nekompromisní stanovisko postupně polevovat. Již od počátku roku 1938 se v Lidových novinách vyskytovaly pasáže, komentující poměry mezi Čechoslováky a sudetskými Němci. Tisk čtenáře informoval o početných jednáních, které se postavení Němců v československém státě týkaly. Těchto rokování se účastnili zástupci obou národů. Za československou stranu jim předsedal ministr Rudolf Beran. Německé zájmy na zasedáních hájil předseda Sudetoněmecké strany Konrád Henlein. Československý ministerský předseda se národnostní otázky dotkl ve svém projevu v prvním lednovém týdnu roku 1938. Jeho proslov vyzněl vstřícným dojmem. Beran v něm vyslovil vůli k dohodě s německou menšinou. Žurnalisté Lidových novin ale Beranova slova přijali s jistou dávkou skepse. Přikláněli se spolu s ním ke smírnému řešení, obávali se však, že by s sebou dohoda mohla přinést nepřijatelné kompromisy. Noviny projevu nepřiznaly příliš velkou váhu. Celkově Beranův proslov shrnuly

¹⁰⁸ KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim: *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Řezno 2001, s. 81.

¹⁰⁹ KURAL, V.: *Místo společenství*, s. 67.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 153.

jako příliš obecný a nic neříkající.¹¹¹ Stěžejní mediální téma závěru roku 1938 je zosobněno pojmem Mnichovská dohoda. Stanovení ujednání v noci 29. září v Berlíně představovala zlomový okamžik pro vývoj Československého státu. Stala se tedy hojně probíraným tématem domácích médií. Tisk se snažil podávat čtenářům průběžné informace o jednáních v Berlíně, nebylo však lehké je získat. Detaily o usnesení zástupců čtyř evropských zemí byly v Československu otištěny teprve prvního říjnového dne. Publicisté se při reakcích na podepsání Mnichovské dohody nesnažili o žádné agresivní útoky na německou politiku. Spíše s klidem konstatovali, že podvolení německé moci je pro náš národ správnou volbou. Vybízeli národ ke klidu, s vírou, že právo je na naší straně, a že se dočkáme spravedlnosti.¹¹² Po mnichovském zklamání prezentovali novináři na stranách Lidových novin spíše holá fakta o odstoupení pohraničních oblastí a postupu německých jednotek. Komentáře událostí většinou pozbývaly citových výlevů, zdá se, jakoby zde již začínaly klíčit první známky rezignace. Žurnalisté se stavěli na stranu československého obyvatelstva, v otištěných článcích však nedávali průchod svému hněvu či zklamání. Chladnou hlavu si zachovali i při informování o nepravu prováděném na Čechách v sudetoněmeckém pásmu. Jako jeden z příkladů mohou posloužit události na Znojemsku, kdy němečtí Ordneři terorizovali české obyvatelstvo. Sudetoněmečtí dobrovolníci zde začali strhávat veškeré česky psané nápisy a cedule ve městě a výlohy českých obchodů pomalovaly nápisy Tscheche.¹¹³

Na sklonku roku 1938 se již negativní postoje Lidových novin vůči německému sousedu neprojevovaly tak hlasitě jako dříve. Patrnou změnu postojů můžeme v tisku sledovat po vydání protokolu vídeňské arbitráže 2. listopadu 1938. Počínaje tímto datem, obrátil se deník k Německu jako ke spojenci a ochránci. Vliv na obrát v přístupu k německým sousedům měla taktéž návštěva ministra dr. Chvalkovského v Berlíně 21. ledna 1939. Vůdce

¹¹¹ Zs: *Beran pro dohodu s Henleinem*. Lidové noviny, č. 4, 4. 1. 1938, s. 2.

¹¹² *Dnes porada čtyř velmocí v Mnichově*. Lidové noviny, č. 490, 29. 9. 1938, s. 1.

¹¹³ Jr: *Přehmaty v obsazeném území*. Lidové noviny, č. 248/516, 13. 10. 1938, s. 1.

ministru zahraničních věcí taktně sdělil nespokojenost, s níž nesl počínání českých periodik. Jeho nelibost pramenila hlavně z interpretace postojů k Německu.¹¹⁴ V důsledku zmíněných událostí se počátkem roku 1939 striktně protiněmecké stanovisko Lidových novin postupně zmírňovalo. V novinách se mnohem častěji objevovaly pochvalně vyznívající oddíly, komentující rozličné aspekty německé státní organizace.¹¹⁵ V Lidovkách byl například zveřejněn článek, kladně hodnotící přístup německé společnosti ke sportovním aktivitám. Text vypovídá o množství sportovních areálů, které v Německu existovaly a byly přístupny každému sportovnímu nadšenci. V Čechách a na Moravě byla sportoviště zřizována tělovýchovnými spolky. Sdružení sportovců hrací pole oplocovala, ostražitě chránila a za užívání vyžadovala poplatky. Místo očekávané podpory se tak obyvatelstvo ve svém sportovním vyžití setkávalo jen s komplikacemi. V únoru 1939 se ministr Beran znovu vyjádřil k poměru Čechů a Němců. Tentokrát již mluvil konkrétněji. Slíbil, že my, Češi, budeme vůči Německu loajální, a že mezi českým a německým národem zbudujeme důstojný a mužný poměr. Vyslovil se také k právnímu postavení německé menšiny na českém území a zaručil sudetským Němcům stejné množství práv, jako měli sami Češi.¹¹⁶ Postavení německé menšiny v Čechách a na Moravě bylo ale i nadále předmětem sporů. Obě strany se snažily tuto otázku vyřešit a právně zakotvit. Řešení se dostavilo v březnu 1939, jenže pro českou stranu nebylo nijak líbivé. Půlroku po mnichovských událostech zaplavil stránky tiskových orgánů další fenomén – Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Bezprostředně po vyhlášení protektorátu komentoval prostřednictvím tisku uplynulé události prezident Emil Hácha. Ujistil občany, že návrh na jednání v Berlíně nepřišel z německé strany, ale že návštěva byla vyžádána českou politickou garniturou. Dokument o zřízení protektorátu dle jeho slov nebyl sepsán dopředu a nepodepsal jej pod tlakem.¹¹⁷ Zde můžeme

¹¹⁴ VEČEŘA, P.: *Tři české deníky*, s. 152.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 145.

¹¹⁶ Ma: *Naše politika bude sociální*. Lidové noviny, č.42/97, 22. 2. 1939, s. 1.

¹¹⁷ ČTK: *President Hácha o své návštěvě v Berlíně*. Lidové noviny, č. 151, 23. 3. 1939, s. 1.

vidět jasné působení německé propagandy, jelikož k podepsání listiny došlo za opravdu tíživé atmosféry plné výhrůžek vojenské agrese. V tom, kdo dal podnět k oné berlínské návštěvě, si příliš jisti být nemůžeme. Dle obecného mínění se nacisté snažili vzbudit dojem Háčovy vlastní iniciativy. Historici však dodnes nemohou s jistotou konstatovat, s jakým záměrem Hácha do Německa odjížděl.¹¹⁸ Dále se prezident vyjádřil také ke vzájemným poměrům, které z nového správního uspořádání vyplývají. Podle názvu státního zřízení mají Němci povinnost poskytovat českému obyvatelstvu ochranu. Hácha tedy prosil okupanty o pochopení a shovívavost vůči českému obyvatelstvu v těchto těžkých chvílích a o plnění jejich závazků. Na Čechy naopak apeloval, aby německé vládě důvěřovali.¹¹⁹ Tisk poskytl prostor k reakcím i zástupci sudetských Němců. Henlein zdůraznil ochotu Němců vyhledat společné řešení vyhovující oběma stranám. Dále poučně shrnul, že národnostní konflikty není možné vyřešit násilnou formou. Pro ilustraci připomněl praktiky užívané při boji o Sudety. Stejně jako Hácha krom libě znějících slibů zmínil i požadavky na český národ. Žádá, aby Češi zlikvidovali výhrady, které vůči Němcům z jakýchkoliv důvodů mají, a zaujali k nim nový a důvěrný postoj.¹²⁰ Vedle politických jednání a dohod se v Lidových novinách objevují i zprávy z oblasti česko-německé spolupráce. V červenci přijal státní prezident na Hradě zástupce formujícího se spolku na podporu hospodářské spolupráce Čechů a Němců. Debaty se netýkaly pouze hospodářství, během zasedání zúčastnění probrali i další formy možné spolupráce.¹²¹ K problematickému soužití se na stránkách Lidových novin vyjádřil i Ferdinand Peroutka. V textu konstatuje, že již hodně slyšeli Češi o tom, jaké mají zaujmout postoje vůči Němcům, ale nikdo se pořádně nezamýšlel nad tím, že také Češi mají na Němce určité požadavky. Žádají zachování národní individuality, říše vzala české země do ochrany

¹¹⁸ MARŠÁLEK, P.: c. d., s. 15.

¹¹⁹ ČTK: *Na prahu nového názoru*. Lidové noviny, č.78/175, 5. 4. 1939, s. 1.

¹²⁰ ČTK: *Konrád Henlein o vzájemném poměru Čechů a Němců*. Lidové noviny, č.145/324, 30. 6. 1939, s. 1.

¹²¹ ČTK: *Součinnost Čechů a Němců*. Lidové noviny, č. 146/326, 1. 7. 1939, s. 1.

a podle toho by měla i konat. V závěru navrhuje, aby se Němci řídili zlatým pravidlem: „Co nechceš, aby tobě nebylo činěno, nečiň jiným.“¹²²

Česko-německé vztahy v Hlasu lidu

V Hlasu lidu můžeme v roce 1938 spatřovat ryze protiněmecké postoje. Německo bylo v listu titulováno jako „rušitel světového míru“ a z různých úhlů bylo zasypáváno kritikou. Noviny vzpomínaly Hitlerovy honosné sliby o obnově německého hospodářství, z nichž nebylo zhola nic splněno.¹²³ Velmi hojně byla na stranách tisku probírána problematika soužití Čechů a Němců v jednom státě. Byly zde zachyceny četné potyčky mezi Čechy a Němci v pohraničních oblastech. Němci, žijící v oblasti Sudet vyjadřovali neustálou nespokojenost se svým postavením. Naváželi se do československého ministerstva, že se dostatečně nevěnuje podpoře a rozvoji německého školství. Podle autora článku Němci v této věci přeháněli a jejich výroky budily v zahraničí lživý dojem, že československá vláda vzdělání německé menšiny nevěnuje dostatečnou pozornost.¹²⁴ Největším trnem v oku německé komunity byla však otázka politických práv. Příslušníci německého národa si neustále stěžovali na nerovné postavení a přitom, jak k tomu jeden z příspěvků Hlasu lidu dodává: „...ani v Německu nemají Němci tolik svobody, jako jí mají v Československu.“¹²⁵ Toto tvrzení působí poněkud přehnaně a vskutku by byl stav věcí v Československu hodně zvláštní, kdyby platilo. Musíme jej tedy brát s nadhledem pouze jako silně formulované přirovnání. K menšinové politice se vyjádřil na stranách Hlasu lidu ministerský předseda Rudolf Beran. Zdůraznil potřebu změnit přístup domácího obyvatelstva k menšinám a nalézt nejlépe oboustrannou dohodu v této oblasti. Beran ve svém projevu zašel tak daleko, že přizval henleinovce do strany. Tento přístup byl tiskem odsouzen a označen za sólový akt

¹²² PEROUTKA, F.: *Co žádají Češi od Němců*. Lidové noviny, č. 253, 21. 5. 1939, s. 1.

¹²³ SEIDLER, Blažej: *Pět let Hitlerovy diktatury*. Hlas lidu, č. 9, 2. 2. 1938, s. 2.

¹²⁴ *O českých školách v pohraničí*. Hlas lidu, č. 20, 12. 3. 1938, s. 2.

¹²⁵ *Menšiny u nás a v Německu*. Hlas lidu, č. 30, 16. 4. 1938, s. 1.

v rozporu s usnesením koalice.¹²⁶ Vcelku raritní byly v tisku příklady harmonického soužití Čechů a Němců. Ale i takové případy zde nalezneme. Jedním z nich je zpráva z kulturní rubriky pojednávající o turistickém ruchu v Jeseníkách. Článek poukazoval na přibývajícím počet německých turistů v oblasti Jeseníků a na přátelské soužití mezi sousedními národy zprostředkované turistickými aktivitami.¹²⁷

Velkým tématem v oblasti česko-německých vztahů bylo samozřejmě jednání kolem Mnichovské dohody. Hlas lidu rokování čtyř velmocí komentoval již 28. září 1938. V jednom z článků bylo pojednáno o Hitlerových územních požadavcích a byl zde též učiněn výčet možných důsledků, které by podpis dohody mohl přinést.¹²⁸ Po mnichovských událostech se tvář Hlasu lidu proměňuje. První říjnové číslo bylo citelně poznamenáno cenzurními praktikami, téměř polovina titulní strany byla vybělena. Cenzura se projevila i v čísle následujícím, ale již ne v takové míře, tentokrát byla lépe maskována. Týden po mnichovských událostech reagovali novináři ve svých příspěvcích na pomnichovskou situaci. Konstatovali, že nám nezbyvá, než se s událostmi vyrovnat. Objevil se zde silný apel na národ, aby se semkl v jednotě, důvěřoval vládě a nepodléhal lživé propagandě.¹²⁹ Žurnalisté nechtěli popírat, že Mnichov bude mít tvrdý dopad na státní hospodářství. Sami uznali, jak velice je pravděpodobné, že průmyslový potenciál státu bude nutno přeorientovat na zemědělský. Ve většině příspěvků ale spatřujeme snahu povzbudit národ v tíživé pomnichovské době vyzdvižením skrytých pozitiv. V otázce hospodářských ztrát napsal autor jednoho článku, že úbytek průmyslových center nám může leccos ulehčit. Následně autor čtenáře ujistil, že nechce zatajovat obtíže, které v hospodářské organizaci nastanou, vyslovil však naději, že při pevné vůli všechny obtíže překonáme.¹³⁰

¹²⁶ VOJNAR, E: *Domyslí poslanec Beran?* Hlas lidu, č. 1, 5. 1. 1938, s. 1.

¹²⁷ *Ze severomoravských hranic.* Hlas lidu, č. 4, 15. 1. 1938, s. 5.

¹²⁸ *Hitler chce úplně zničit Československo.* Hlas lidu, č. 76, 28. 9. 1938, s. 2.

¹²⁹ *Lide československý!* Hlas lidu, č. 79, 8. 10. 1938, s. 1.

¹³⁰ *Co ztrácíme a co získáváme.* Hlas lidu, č. 78, 5. 10. 1938, s. 3.

Mnichovská křivda napjaté vztahy mezi českým a německým národem přiostrčila. Konflikty byly nyní na denním pořádku, týkaly se mimo jiné i vytyčování hranic. Jednu takovou srážku zakusili obyvatelé obce Jednov nedaleko Prostějova. Němci nebyli spokojeni s hranicemi stanovenými v prosinci 1938 a požadovali změnu. Nakonec se vše vyřešilo smírem a hranice zůstaly beze změn.¹³¹ Na podzim 1938, po změně hranic Československa, došlo ke změnám v obsazení Sudetoněmecké strany. Pozici si jako jeden z mála udržel poslanec Ernst Kundt. Zaujal místo mluvčího německé menšiny v pomnichovském Československu a prosazoval nárok Němců na mimořádné postavení a právo. Na jeho přemrštěné nároky reagoval česko-slovenský rozhlas. Vyslovil se, že německá menšina si nesmí osobovat více práv, než jí náleží. Ernst Kundt zveřejnil v Prager Zeitungsdienst prohlášení, že Němci se necítí jako menšina, ale jako nositelé zvláštního poslání. Reakce českého tisku na tento výrok na sebe nedala dlouho čekat. Jako nepatřičný byl odsouzen Kundtův bojovný tón. Němci by si neměli nárokovat více práv, než jim náleží, měli by se spíše podívat na českou minoritu ve Vídni a vzít si příklad z jejího loajálního chování.¹³² Ministr Beran se pokusil vyjasnit situaci mezi Němci a Čechy řečí, kterou pronesl v Brně. Nechal se slyšet, že všichni jsme si rovni, „Není vládnoucích a nesmí být ovládaných!“¹³³ Tisk se k jeho projevu vyjádřil souhlasným komentářem a dodal, že v těchto těžkých časech se musíme řídit více rozumem, než city.¹³⁴ Česká vláda se odhodlala k poskytnutí nových opatření říšskoněmeckým státním příslušníkům žijícím na území Čech a Moravy. Němcům bylo od nynějška dovoleno zakládání národně sociálních politických organizací. K tomuto kroku se vláda uchýlila s nadějí, že se stane motivací pro německou vládu a její postoje k české menšině v říši.¹³⁵ Vstřícná prohlášení z české strany se množila. Svou trochou do mlýna přispěl i poslanec ing. J. Nečas, když se vyslovil pro dobrý přátelský poměr k Němcům a pro hospodářskou

¹³¹ *Státní hranice na Konicku vytyčeny*. Hlas lidu, č. 3, 14. 1. 1939, s. 6.

¹³² *My a Němci*. Hlas lidu, č. 5, 21. 1. 1939, s. 3.

¹³³ *Ov: Tak jest!* Hlas lidu, č. 8, 1. 2. 1939, s. 1

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 1.

¹³⁵ *Nová opatření československé vlády*. Hlas lidu, č. 8, 1. 2. 1939, s. 1.

spolupráci s německým národem.¹³⁶ V Hlasu lidu se množí proněmecky vyznívající příspěvky. V březnu se zde objevil článek ujišťující, že naše podřízení německé říši není nijak nečestné. Autor povzbudil národ ve víře v německou ochranu a podporu rozvoje české národní kultury. Němce nechceme považovat za nepřítel, prohlásil.¹³⁷ Důvěra v německou ochranu se projevovala v tisku hojně. Na jiných místech si však žurnalisté uvědomovali, že o zachovu národní svébytnosti se musíme nejvíce zasloužit my sami, a to kázní a národním uvědoměním.¹³⁸ K povzbudivým projevům se přidal i předseda národní strany práce Antonín Hampl. Podle jeho přesvědčení přinese spolupráce s Němci příznivé výsledky.¹³⁹ František Loubal reagoval na projev Stratila-Sauera. Ujistil příslušníky německé národnosti, že s nimi chceme žít v klidu a míru, jelikož naše kořeny jsou provázány. Zároveň však poukázal na to, že Němci musí mít pochopení pro malý český národ, který se cítí ohrožen.¹⁴⁰ Jinde novináři konstatovali, že přátelství mezi námi a Němci není upřímné. Němci musí ctít naše dějiny, naši řeč.¹⁴¹ Z německé strany se však Češi nedočkali nijak výrazné odezvy. Sudetské obce s velkým počtem českého obyvatelstva obdržely nařízení k odstranění veškerých nápisů psaných latinkou, vývěsky a cedule byly zároveň poněmčovány. Tato opatření údajně neměla co do činění s národní příslušností, Němci si prý odnárodňování ani na jedné straně nepřáli. Na poškozené české obyvatelstvo ale odůvodnění, že akcí se mělo docílit jednotného německého rázu obce, nejspíš moc nezapůsobilo.¹⁴² Další konfliktní bod představovala pražská univerzita. Spory kolem ní skončily v únoru 1939, kdy byla univerzita poněmčena.¹⁴³ V tisku se donekonečna objevovaly požadavky německého živlu tlumočené poslancem Kundtem. Bojoval za svobodu Němců, žijících na českém území. Usiloval především o to, aby mohli žít dle svých nacionalisticko-sociálních zvyků a řádů, a aby měli vlastní

¹³⁶ Nsp: *Poslanec Ing. J. Nečas pro dobrý poměr k Německu*. Hlas lidu, č. 9, 4. 2. 1939, s. 3.

¹³⁷ Nsp: *Rozum nám velí pracovat*. Hlas lidu, č. 23, 25. 3. 1939, s. 1.

¹³⁸ *Sami se máme starat o sebe*. Hlas lidu, č. 29, 19. 4. 1939, s. 1.

¹³⁹ *Chceme žít v pokoji a míru*. Hlas lidu, č., 25 1. 4. 1939, s. 2.

¹⁴⁰ *Češi a Němci*. Hlas lidu, č. 37, 17. 5. 1939, s. 2.

¹⁴¹ *Ze Sudet*. Hlas lidu, č. 60, 9. 8. 1939, s. 3.

¹⁴² *Ze života v Sudetech*. Hlas lidu, č. 14, 22. 2. 1939, s. 1.

¹⁴³ *Z německého tisku*. Hlas lidu, č. 15, 25. 2. 1939, s. 2.

samosprávu.¹⁴⁴ Příliš mnoho příkladů pokojného soužití českého a německého etnika se v Hlasu lidu nevyskytuje. Jednou z rarit je zmínka o velmi čilých obchodních vztazích mezi Čechy a Sudety.¹⁴⁵

Česko-slovenské vztahy

Po skončení první světové války, v říjnu roku 1918 se Slováci prostřednictvím textu Martinské deklarace rozhodli vstoupit do společného státu s Čechy. Toto sloučení do jednoho státního celku bylo vzhledem k etnické blízkosti obou národů nanejvýš logické. Avšak blízké srdečné vztahy ani společné dějiny nemohly zaručit klidný průběh soužití bez rozporů a střetů. Na slovenské straně se začaly především mezi představiteli Slovenské ľudové strany vynořovat negativní ohlasy na soužití s Čechy. Tyto výtky podemílaly břehy národního centralizovaného státu, jímž Československo bylo. Kritika padala zejména na prosazování konceptu jednotného československého národa. Slováky přepadly obavy, že by se jejich jazyk, zvyky a kultura mohly vlivem silněji zastoupených českých prvků vytratit, a mohly by pozbyt svých hodnot. To hrdí vlastenci samozřejmě nehodlali dopustit a hledali řešení, jak podobné situaci předejít. Jako nejúčinnější návrh se jevilo nabytí suverenity pro slovenskou vládu. Především v myslích ľudáků se tedy již v počátcích československého útvaru začínají líhnout první myšlenky směřující k autonomii slovenského státu.¹⁴⁶ Podmiňujícím faktorem nebyla pouze jazyková otázka, napětí mezi spojenými národy přinášely i další stránky života pod jednou střechou. Jádrem napětí byly tři hlavní oblasti. První z nich bylo náboženství. Jak český, tak ani slovenský národ nedisponoval žádným národním náboženstvím. V obou státech existovalo vícero konfesí. Historicky však měly oba státy úzké vazby s katolickou vírou. Podstatný rozdíl však mezi těmito národy v náboženské otázce přesto panoval. Byla jím důležitost víry pro národní existenci. Češi byli, co se víry týče, vlažní. Katolictví se z jejich

¹⁴⁴ *Jednání o dohodu s našimi Němci*. Hlas lidu, č. 14, 22. 2. 1939, s. 2.

¹⁴⁵ *Náš obchod se Sudety*. Hlas lidu, č. 31, 26. 4. 1939, s. 1.

¹⁴⁶ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997, s. 99.

pohledu rovnalo víře vnucené rakouskou vrchností. Protestantství sice jistou dobu podstatnou roli hrálo, neobstálo však pod náporom vzpomínek na násilnou rekatolizaci plynoucí z prohry na Bílé hoře. Na Slovensku naopak panoval vysoký poměr religiozity. Příslušnost ke katolické či protestantské víře zde s sebou nesla národně uvědomující podtext.¹⁴⁷ Dopad na náboženský vývoj, který začlenění Slovenska do československého soustátí přineslo, ale nesmí být zveličován. Náboženská stránka života byla zcela určitě ovlivněna dalšími výraznými změnami, které tato země prodělala, stranou nelze postavit zejména válečný konflikt.¹⁴⁸ Dalším z problémů, které tvořily neklidné vztahy mezi státem spojenými etniky, byla palčivá otázka národního jazyka. Hojně se šířily pomlouvačné nepravdy o tom, že československá vláda neuznává slovenštinu jako úřední jazyk. Toto prohlášení ale nemůže zdaleka být tak jednoznačné, problém byl totiž o něco složitější. Je pravda, že někteří Češi nahlíželi na slovenštinu pouze jako na dialekt spisovné češtiny. Slovenština jako jednacím jazyk slovenského lidu však nijak omezena nebyla. Naši sousedé přesto vnímali nejisté postavení své rodné řeči a cítili její ohrožení. Za účelem vystavění státního aparátu byla na Slovensko vysílána česká inteligence. Pro blízkost a příbuznost českého a slovenského jazyka užívali Češi v úřadech svou mateřštinu. Další nespokojenost přinášela ústava schválená v únoru 1920, v níž nebyla slovenština jako úřední jazyk ani zmíněna, přestože v praxi se přistupovalo k paralelnímu užívání obou jazyků.¹⁴⁹ Odpor ze slovenské strany vyprovokoval nové projednávání příslušného paragrafu v ústavě. Nakonec byla s jistými ústupky zvolena smírná formulace, že se v rámci Československé republiky bude užívat jako úřední jazyk československý, v závorce bylo specifikováno, že se tím rozumí jazyk český a slovenský.¹⁵⁰ Čeští úředníci na Slovensku nadále používali při práci hlavně češtinu. Oficiální vládní nařízení o užívání slovenštiny jako úředního jazyka na slovenském území bylo vydáno až

¹⁴⁷ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 76–77.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 79.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 80.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 81.

v roce 1927. Vysokou účinnost vládních instrukcí lze ověřit nahlédnutím do písemných pramenů. Při jejich zkoumání zjistíme, že ve třicátých letech byla veškerá agenda vedena ve slovenštině.¹⁵¹ Ve státě tak byl zaveden rovnoprávný jazykový dualismus. Slovenština už více nebyla chápána jako dialekt češtiny, ale jako zcela originální, nezávislý jazyk. Krom jazykové a církevní otázky se konfliktní oblastí stalo i početní zastoupení zaměstnanců české národnosti ve slovenských pozicích. V prvních letech republiky skutečně značné množství Čechů putovalo na území sousedního státu, aby zde vybudovalo potřebný a fungující státní aparát. Nebylo by však na místě tvrdit, že čeští zástupci vysoké úřední funkce na Slovensku zcela okupovali. Ze soupisu, pořízeného na sklonku roku 1930, jasně vyplývá, že Slováci měli ve všech oblastech krom armády, kde početně vedli Češi a soudnictví a státní správy, kde převaha slovenských zástupců existovala pouze se slabým zhruba dvoutisícovým rozdílem, většinové zastoupení. Zastoupení Slováků v ústředních úřadech Československa bylo skutečně malé.¹⁵² Další složkou, která posilovala slovenské touhy po samostatnosti, byla situace hospodářská. Zapojení Slovenska do společného tržního systému nemělo na vývoj státu nijak pozitivní dopad. Průmyslová výroba Slovenska se nemohla měřit s českou a podléhala její konkurenci.¹⁵³

Politickou autonomii získalo Slovensko 6. října 1938 podepsáním Žilinské dohody. Její prosazení bylo v mnoha ohledech podmíněno politickými zářijovými zvraty. S nabytím autonomie byl spjat i nástup dominantního postavení Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLS).¹⁵⁴ HSLS zakrátko sloučením pohltila a vymazala z politického spektra ostatní na Slovensku fungující strany. Krom politických stran německé a maďarské menšiny se HSLS stala jediným politickým zástupcem na Slovensku s absolutní mocí. A právě vývoj směrem k totalitizaci, kterým se kroky slovenského národa vydaly po Mnichovu, začal mezi Slováky

¹⁵¹ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 83.

¹⁵² Tamtéž, s. 87.

¹⁵³ Tamtéž, s. 103.

¹⁵⁴ KAMENEC, Ivan: *Slovenský stát*. Praha 1992, s. 7.

a Čechy hloubit propast nepochopení a oba národy od sebe odděloval. Prezident Emil Hácha se o Vánocích 1938 vydal na jednání s Jozefem Tisem a slovenskými ministry do Tatranské Lomnice. Prezidentova mise však nevnesla do pohnuté situace žádné pozitivní změny. Zástupci slovenské strany se nehodlali uchýlit k žádným ústupkům, právě naopak, společné rokování využili jako příležitost k prezentaci dalších požadavků a návrhů na českou vládu.¹⁵⁵ Mnichovská tragédie je často a oprávněně vnímána jako katastrofa především českého národa, nesmíme však zapomínat na skutečnost, že radikální změny postihly také Slovensko. Stejně jako Česko přišlo Slovensko o část svého území, na základě listopadové vídeňské arbitráže ztratili Slováci jižní pohraniční pásmo ve prospěch Maďarska.¹⁵⁶ Po podpisu Mnichovské dohody zesilovaly na území Slovenska separatistické tendence. Tento směr zastával Vojtěch Béla Tuka, který již na podzim roku 1938 navázal úzké kontakty s představiteli německé říše a v blízkém vztahu s nimi i nadále zůstal.¹⁵⁷ Na počátku března 1939 byl pražskou vládou vyhlášen na Slovensku výjimečný stav. Prezident Hácha odvolal Jozefa Tisa a jeho autonomní vládu, tento úkon měl mít preventivní charakter, ukázalo se však, že na Slovensku vyvolal naprosto opačné tendence. Dalo by se říct, že poskytl slovenským radikálům záminku a ještě více je podnítil v boji za samostatnost. Vyostřených poměrů mezi oběma národy samozřejmě s jistou vypočítavostí chtěli využít pro uskutečnění svých plánů Němci. Karol Sidor, který místo původně navrhovaného Jozefa Siváka usedl do čela slovenské vlády, naplnění nacisty zkonstruovaného plánu o pár dní zdržel.¹⁵⁸ Němci si však našli prostředníka v osobě Jozefa Tisa a kýženého cíle nakonec dosáhli. Dne 14. března bylo na zasedání slovenského sněmu rozhodnuto o vytvoření samostatného slovenského státu. O den později byl na základě Háchova písemného prohlášení vyhlášen vznik Protektorátu Čechy a Morava. Oba národy se tím pádem ocitly v diametrálně rozdílném postavení, což samozřejmě působilo i na jejich

¹⁵⁵ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 163.

¹⁵⁶ KAMENEC, I.: c. d., s. 9.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 21.

vzájemné vztahy. Zahraniční politika nově vzniklého Slovenského štátu byla znatelně podmíněna okolnostmi jeho vzniku, byla tedy podřízena intencím Německa. Taktéž vztahy vůči českým sousedům musely probíhat ve shodě s Německem. Přestože dle ústavy z července 1939 byla Slovenská republika demokratickým zřízením, ve skutečnosti šlo pouze o zástěrku skrývající skutečnou totalitní tvář Slovenska. Češi byli ze Slovenského štátu již po Mnichovu násilím vypovídáni. Odsun Čechů ze Slovenska měl být ukončen ke konci března 1939. Vypovězeny měly ze Slovenska být především osoby, proti kterým měla slovenská vláda výhrady vztahující se k jejich politickému smýšlení či odbornosti, dále čeští zaměstnanci, kteří nehovořili slovensky.¹⁵⁹ Paradoxem je, že se většinou jednalo o státní zaměstnance, kteří se velkou mírou zasloužili o všestranný rozvoj Slovenska za první Československé republiky.¹⁶⁰ Tendencím na vystěhování české národnostní složky v několika případech zabránila německá strana, která neprodyšně uzavřela hranice a předešla tak návratu zchudlých Čechů do vlasti.¹⁶¹ Větší volnost než v politických a sociálních otázkách měla slovenská vláda v oblasti kulturní. Kulturní složka života na Slovensku odolávala ideologickému tlaku. Hlásila se k odkazu české inteligence. To je patrné například v díle básníka Novomeského, který ve svém článku „Neloučení“ vyjádřil vděčnost Čechům za jejich zásluhy při formování novorozeného štátu.¹⁶² Spolu s právním rozdělením Česka a Slovenska mezi těmito státy ochladly snahy o spolupráci. Zájem o dobré česko-slovenské vztahy však nepominul, tomu nasvědčuje například zřízení slovenského konzulátu v Praze 27. 5. 1939.¹⁶³ Sbratřování sousedních národů však nemělo možnost se dále rozvíjet. Znelíbilo se německé straně, která netoužila po vzkříšení nálad za obnovu Československa a snažila se tudíž vzájemný kontakt mezi národy co nejvíce eliminovat. Bylo například zamezeno šíření informací mezi státy, či cestování občanů jednoho štátu do sousední země. Do úřadu

¹⁵⁹ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 157.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 95.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 197.

¹⁶² Tamtéž, s. 99.

¹⁶³ Tamtéž, s. 41.

slovenského konzula v Praze byl po pročeskoslovensky orientovaném Bujnákově dosazen zastánce Německa, Viktor Bečka.¹⁶⁴ Silné protičeské nálady v počátečním údobí slovenského státu doprovázené charakteristickým rčením „Česi peši do Prahy“, se však rychle proměnili a v následující etapě se postoje Slováků k sousedním Čechům staly opět upřímně přátelské. Vztah českého lidu ke Slovákům nebyl bezvýhradně negativní, ale byl ovlivňován chápáním slovenského odloučení jako kruté zrady.¹⁶⁵

Česko-slovenské vztahy v Lidových novinách

V pomnichovské politice představovala tzv. slovenská otázka jeden z nejožehavějších problémů. Pozoruhodné však je, že její odraz v tiskových médiích této skutečnosti naprosto neodpovídá. Komentáře, vyjadřující se k česko-slovenským vztahům se v náplni vycházejících novin objevovaly jen sporadicky. Významným se v kontextu slovenské otázky stal text Žilinské dohody, který byl vytvořen v říjnu 1938 a fakticky vyhlášoval autonomii Slovenska. Zatímco v tisku obecně byl tento dokument přijat s rozpaky, činitelé Lidových novin vítali vydání dohody s neskryvaným nadšením a nadějí, že do budoucna tato smlouva zajistí uklidnění slovenských separatistických nálad.¹⁶⁶ Následně se Lidové noviny tvářily, jakoby Žilinská dohoda vskutku naplnila jimi očekávané úkoly, jakoby poměry ve slovenských radikálních řadách zchladly a výkřiky za další samosprávná opatření slovenského státu se staly pouze rezonující ozvěnou. Lidové noviny zvolili taktiku mlčení, která měla předejít provokacím. Zprávy týkající se našich sousedů se z jejich stran téměř vypařily. Málokdy se nepatrné příspěvky objevily, ale to především ve vedlejších článcích a menších rubrikách.¹⁶⁷

¹⁶⁴ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 189.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 200.

¹⁶⁶ VEČEŘA, P.: *Tři české deníky*, s. 138.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 139.

Přestože navenek se sousední situace Slováků a Čechů jevila poklidně, bylo ve vzájemném vztahu cítit napětí. Političtí představitelé Česko-Slovenska se pokoušeli tuto nejistotu překlenout. V lednu 1939 se vypravili prezident Hácha, Jaroslav Krejčí a Ladislav Karel Feierabend na Slovensko. Tato cesta se stala prvním krokem na cestě ke smíru mezi oběma sousedy.¹⁶⁸ Tisk věřil v účinnost zinscenované schůzky. Další jednání se slovenskou stranou se uskutečnilo v březnu téhož roku. Hovořilo se převážně o postoji Slovenska k ústřední vládě a k českým zemím. Jednání nepřineslo žádné zásadní změny.¹⁶⁹ Dne 14. března se v Lidových novinách objevuje zpráva o svolání slovenského sněmu.¹⁷⁰ Den poté tisk ohlašuje zánik federativního státního útvaru Česko-Slovensko a utvoření samotné Slovenské republiky a republiky Karpatská Ukrajina. Český národ však podle slov Lidových novin ke svému slovenskému sousedovi hodlal zachovat přátelské vztahy.¹⁷¹ Slovenský pohled se však od českého lehce lišil. Při stěhování ze slovenského a ukrajinského území nebylo s Čechy nakládáno moc přátelsky. Stěhování jim bylo znepríjemňováno. Byli nuceni vystěhovat své movitosti z vlakových vagonů, ještě než dorazili na místo určení. Údajně pro nedostatek vagonů.¹⁷² S odstupem času, jak se březnová krize vzdalovala, se začínaly srdečné vztahy navracet. Slovenský časopis *Elán* se pochvalně vyslovil na adresu české kultury. Připustil, že české umění poskytlo Slovákům mnoho námětů a nastínil, že českou uměleckou scénu bude Slovensko nadále bedlivě sledovat a na oplátku bude Čechy informovat o dění za hranicemi.¹⁷³ Česko-slovenské vztahy se postupně ozdravovaly a obnovovaly.

Česko-slovenské vztahy v *Hlasu lidu*

V *Hlasu lidu* se články, týkající se česko-slovenského soužití objevují v malém množství průběžně po celé zkoumané období. Již na počátku roku 1938 se k slovenským

¹⁶⁸ Ks: *Do nových úkolů*. Lidové noviny, č. 1, 1. 1. 39, s. 1.

¹⁶⁹ Ks: *Jednání se Slováky*. Lidové noviny, č. 56/127, 10. 3. 1939, s. 1

¹⁷⁰ Úř: *Dnes historické rozhodnutí Slováků*. Lidové noviny, č. 59/134, 14. 3. 1939, s. 1

¹⁷¹ VI: *President Hácha u kancléře Hitlera*. Lidové noviny, č. 60/136, 15. 3. 1939, s. 1

¹⁷² ČTK: *Stěhování ze Slovenska*. Lidové noviny, č. 73/164, 30. 3. 1939, s. 1.

¹⁷³ *Tak jest!* Lidové noviny, č. 248, 18. 5. 1939, s. 3.

separatistickým tendencím vyjadřuje ministr Ivan Dérer. V lednu měl slovenský ministr spravedlnosti přednášku v Bratislavě. Zaujal striktní postoj proti separatistickým tendencím a jednoznačně se postavil za jednotu Československa.¹⁷⁴ Jeho postoje ale nemohly obstát před rozrůstajícím se hnutím za autonomii, které sílilo v období pomnichovské republiky. Slováci si vyžádali nastolení federativního státního uspořádání. Jejich touha po větší míře autonomie se projevila i v názvu. 29. zářím počínaje, začal se název psát s pomlčkou jako Česko-Slovenská republika. Slovensko i Zakarpatská Ukrajina získali v jejím rámci autonomní postavení. V Hlasu lidu byl přetištěn článek belgického časopisu *Vingtième Siècle*. Píše se zde, že Češi a Slováci provedli rozvod, ale žijí ve stejném domě. Dochází mezi nimi k potyčkám, ale snaží se je smírně řešit.¹⁷⁵ Předejít konfliktům a neshodám se snažila ústřední vláda. Konaly se různé porady cílící k jasné úpravě vnitropolitického života. Najít společné východisko však nebylo vůbec jednoduché. Názory se rozcházely v rámci slovenského národa, o to těžší bylo dohodnout se s Čechy. Jozef Tiso v tisku hájil jednotný československý stát, zatímco Karol Sidor mu odporoval. Tvrdil, že slovenské daně byly použity na výstavbu honosných pražských paláců. Toto tvrzení uvedly noviny na pravou míru. Nebylo tomu tak, české daně plynuly na Slovensko, přesto ale nestačily pokrýt všechny potřebné výdaje.¹⁷⁶ Češi měli stále zájem o narovnání dějinnými událostmi pokřivených vztahů se slovenskými sousedy, vybízeli je, aby k sobě znovu našli onen přátelský poměr.¹⁷⁷ K vytvoření samostatného slovenského státu se vyjadřoval i slovenský tisk. Některé z těchto výpovědí byly otiskovány i v Hlasu lidu, samozřejmě se jednalo o články hájící trvání jednoty. Podle článku z Evanjelického posla z pod Tatier si slovenští evangelíci odtržení nepřáli. Obdobně reagoval i časopis *Svojpomoc*. Prohlašuje, že Slováci jsou nejmenším slovanským národem

¹⁷⁴ *Dérerův zápas o celistvost republiky*. Hlas lidu, č. 8, 29. 1. 1938.

¹⁷⁵ *O české toleranci*. Hlas lidu, č. 4, 18. 1. 1939, s. 2.

¹⁷⁶ *Mezi námi a Slováky musí být jasno*. Hlas lidu, č. 18, 8. 3. 1939, s. 1.

¹⁷⁷ *Každé proč má své proto*. Hlas lidu, č. 40, 27. 5. 1939, s. 2

a vyzdvihuje českou pomoc při budování státu.¹⁷⁸ Noviny nechtěly národu lhát ani zamlčovat současnou situaci. Proto o vývoji česko-slovenských vztahů otevřeně informovaly. S povzdechem konstatovaly, že v březnu 1939 jsme ztratili samostatnost a Slovensko s námi zpřetrhalo státoprávní svazky. Na druhou stranu se snažily národu poskytnout útěchu a pozvednout jej v těchto obtížných časech. Tisk bral pozitivně, že nyní známe stav věci a nemusíme být více v nejistotě. „Pevni v lásce k svému národu a ke své zemi majíce se rádi, půjdeme vstříc své budoucnosti,“ prohlásil.¹⁷⁹ Ukazuje se, že ani státoprávní rozluka nemohla natolik narušit prastaré přátelské svazky, které Češi ke Slovákům a Slováci k Čechům chovali. Šéf propagandy a vůdce Hlinkových gard, Šaňo Mach, se v rozhovoru nechal slyšet, že Čechům, kteří i po rozluce setrvali na Slovensku, domácí nebudou křivdit, a že české podnikání, stejně jako každé jiné, bude na Slovensku vítáno.¹⁸⁰ Některé články poukazovaly na stálou pevnost česko-slovenského sbratření. V Hodoníně například po odtržení Slovenska probíhalo dojemné loučení slovenských zaměstnanců tabákové továrny s jejich českými kolegy. České prostředí slovenskému personálu přirostlo k srdci a jen neradi se vraceli do vlasti.¹⁸¹ V srpnu tisk konstatoval, že náš východní soused je naším největším obchodním partnerem.¹⁸²

Židovská otázka

Bylo by lži tvrdit, že antisemitské postoje se v české společnosti objevily až vlivem nacistického nátlaku. Nesnášenlivý přístup k židovské komunitě se mezi Čechy projevoval již v období dřívějším, byl však ojedinělý a nedosahoval takového rozsahu, jako tomu bylo za druhé světové války. Tendence k odsuzování a ponižování židovského obyvatelstva postupně nabývaly na intenzitě se silícím autoritativním postavením nacistů. Československý stát však

¹⁷⁸ *Chceme být státem pořádku a kázně.* Hlas lidu, č. 19, 11. 3. 1939, s. 1.

¹⁷⁹ *Ov: Hlavy vzhůru!* Hlas lidu, č. 21, 18. 3. 1939, s. 1.

¹⁸⁰ *Šaňo Mach o Slováčích a Češích.* Hlas lidu, č. 34, 6. 5. 1939, s. 1.

¹⁸¹ *Slováci se loučí.* Hlas lidu, č. 42, 3. 6. 1939, s. 2.

¹⁸² *Slovensko a jeho hospodářská budoucnost.* Hlas lidu, č. 58, 2. 8. 1939, s. 1.

pevně stál na základech ideálů humanismu a ani po mnichovské dohodě k vyhlášení protizidovských opatření nepřistoupil. Pamětliv svých ideálů, byl schopen nadále odolávat protizidovské psychóze. Během období druhé republiky odsouhlasil česko-slovenský parlament pouze dvě ustanovení namířená proti Židům.¹⁸³ Odmítavé postoje představitelů československé vlády však nemohly vzhledem k dobovému napětí trvat věčně. Bariéry zabraňující neetickému jednání padly vyhlášením protektorátu. První antisemitská opatření byla vládou schválena 17. března 1939.¹⁸⁴ Protektorátní vláda ale tyto zákony vyhlásit odmítala, protektor tak musel učinit sám.¹⁸⁵ Toto datum představuje zlom v právním postavení Židů v Protektorátu. Ještě na počátku března 1939 se Židé žijící na území Čech a Moravy těšili poměrnému klidu. S určitými formami útlaku se však potýkali. Po podepsání Mnichovské dohody byli Židé spolu s Čechy vytlačováni z pohraničních oblastí nově přiřčených k německé říši. Nátlak vyvíjený na židovské obyvatele Sudet byl na popud britských zastupitelských úřadů v Berlíně v raném březnu zastaven. Jen o pár dní později obyvatelé pomnichovské republiky přihlíželi vpádu německých jednotek, přinášejících poměry několikanásobně horší, než dosud zažili.¹⁸⁶ Dne 21. června schválil říšský protektor listinu, která zapříčinila úplné vyloučení židovské národnosti z veškerého hospodářského dění.¹⁸⁷ Po okupaci a odtržení Slovenska se poměry mezi Čechy a Židy účinkem chaosu a epochálních zvratů přiostrily.¹⁸⁸ S příchodem otevřeného válečného konfliktu prošly česko-židovské postoje jistou mírou modifikace. Nepřítel nepřítele českého národa se nyní stával jeho přítelem. Kladné vztahy k židovskému obyvatelstvu byly najednou chápány jako vyjádření revolty vůči okupační moci.¹⁸⁹ Česká pomoc však nemohla hrát víc, než roli soucitného gesta. Opatření vedoucí ke stále většímu útlaku židovské komunity byla příliš silná

¹⁸³ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie: *Osud židů v protektorátu 1939–1945*. Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové-Hartmannové, Avigdora Dagona s úvodem Milana Šimečky. Praha 1991, s. 25.

¹⁸⁴ PETRŮV, Helena: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*. Praha 2000, s. 35.

¹⁸⁵ BRANDES, D.: c. d., s. 156.

¹⁸⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, L.: c. d., s. 22.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 34.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 27.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 29.

na to, aby mohla být vykompenzována skrovnou, byť upřímnou podporou z české strany. Židé byli postupně vháněni do ohrady, která se novými vyhláškami stále těsněji uzavírala. Byli vyřazeni z hospodářského, kulturního a vůbec veřejného života. Počínaje 5. zářím 1941 byli příslušníci židovské národnosti nuceni viditelně se odlišovat od ostatních obyvatel protektorátu nošením žluté Davidovy hvězdy.¹⁹⁰ Nesnášenlivost se dále vyhrocovala a kulminovala likvidací Židů v koncentračních táborech.

Na Slovensku antisemitské nálady nepramenily pouze z tlaku nacistické propagandy, již nejméně od poslední třetiny 19. století na Slovensku existovaly mezi slovenským a židovským obyvatelstvem napjaté vztahy. Problematické byly vztahy v hospodářské, nacionální i náboženské sféře.¹⁹¹ Se vzrůstajícím tlakem ze strany Německa se nenávistné postoje vůči židovskému národu na Slovensku stupňovaly. Přikročení k nekompromisnímu radikálnímu řešení židovské otázky předznamenala jednání představitelů Slovenska s Němci v Salcburku v červenci 1940.¹⁹² Aby byl celý proces arizace a židovské perzekuce juridikčně odůvodněn, začalo vycházet množství vyhlášek a nařízení. V září 1941 bylo vydáno vládní nařízení 198/1941 Sb. z., tzv. židovského kodexu, hlásající nelidská opatření a omezení života židovské komunity.¹⁹³

Pohled tiskových orgánů na židovské obyvatelstvo se v průběhu časů postupně měnil a formoval. Jeho modifikace byly samozřejmě determinovány vývojem politické situace a postavením vůči okupační správě. Část protektorátní tiskové produkce se dokázala v nové vytvořené atmosféře vcelku rychle aklimatizovat, ať už z prospěchářských důvodů či čistě sebezáchovných pudů, a velmi rychle se podřídila intencím okupační správy. S režimem spolupracující tiskoviny, často nazývané jako aktivistické, začaly pohotově útočit na židovské

¹⁹⁰ PETRŮV, H.: c. d., s. 122.

¹⁹¹ KAMENEC, I.: c. d., s. 107.

¹⁹² Tamtéž, s. 109.

¹⁹³ Tamtéž, s. 111.

obyvatelstvo a napadat jej. V letech 1940-1941 se v tisku nejintenzivněji dotvářela signifikace Židů jako univerzálních viníků.¹⁹⁴ Židé byli v aktivistickém protektorátním tisku vykreslováni jako „rození zbabělci“.¹⁹⁵ Protižidovské projevy v protektorátních médiích kulminují na podzim 1941.¹⁹⁶

Židovská otázka v Lidových novinách

V otázce příklonění se k antisemitismu zaujaly Lidové noviny ojedinelý a specifický postoj. Byl určován především židovským původem rodiny Stránských, která deník vlastnila. Vzhledem k příslušenství k židovskému vyznání byl majitel nucen vystupovat v této oblasti spíše neutrálně. Přestože zaujímal vlastník tisku k antisemitismu nesouhlasný postoj, pamětliv svého židovského původu, prezentoval tuto tematiku v opatrnickém duchu. Židovský národ se pokoušel podporovat alespoň skrytě, vyzdvihoval jejich přínos v ekonomické a finanční oblasti. Stejně jako tomu bylo u komentování česko-slovenského soužití, přistupoval i v oblasti židovství deník ke strategii mlčení, snažil od problému distancovat. Výskyt článků zabývajících se záležitostmi židovské menšiny byl v Lidových novinách tedy ojedinelý. A pokud se na jejich stránkách podobné oddíly přece jen objevily, jednalo se povětšinou o suše zprostředkované informace o protižidovských opatřeních. V první polovině roku 1938 poskytly čtenářům Lidové noviny informace o perzekuci a protižidovských opatřeních v Rumunsku a Rakousku. Redaktoři v listu zveřejnili pouze oficiální znění vyhlášek a dále je nijak nekomentovali. Jednou z výjimek, porušujících pravidlo mlčení, je příspěvek Ferdinanda Peroutky z července 1939. Jeho článek by se dal zařadit do retardační formy kolaborace. Šlo o reakci na vydání protižidovských zákonů na území protektorátu. Peroutka zde vyslovil velmi rozporuplný výrok. Postavil čtenáře před dilematický výběr ze dvou

¹⁹⁴ VEČEŘA, Pavel: *Židé a antisemitismus na stránkách vybraných českých deníků v letech 1939–1945* (Dále jen *Židé a antisemitismus*). In: *Média a realita*, 2002. Sborník prací katedry mediálních studií a žurnalistiky FSS MU Brno, Brno 2003, s. 111.

¹⁹⁵ VEČEŘA, P.: *Převrácený pohled*, s. 279.

¹⁹⁶ VEČEŘA, P.: *Židé a antisemitismus*, s. 118.

možných postupů pro řešení židovské otázky. Prvním východiskem bylo podle něj uposlechnutí nařízení okupační správy a uvedení antisemitských zákonů do praxe samotnou protektorátní vládou. Zbývající možností byl odpor, neposlušnost a následné přihlížení zavádění tvrdých protižidovských opatření německou okupační správou. Autor se nechal slyšet, že aktivním přístupem a spolupůsobením je možno ovlivnit stávající situaci. Přikláněl se tedy k první volbě.¹⁹⁷ Další z argumentů zdůvodňujících postoje Lidových noviny k židovské problematice byla jejich tradice nestrannosti a snaha držet se kurzu nezávislého liberálního tisku.¹⁹⁸ V tomto postoji ale nebylo, ani přes veškerou snahu redaktorů, možné setrvat po celou dobu trvání protektorátu. Doba byla natolik zapeklitá, že bylo nemožné nepodlehnout tlaku okolí. Porážka Francie a ovládnutí západní fronty v červnu 1940 znamenala zlomový bod ve vývoji protektorátního tisku. Dříve jasně patrné rozdíly mezi jednotlivými listy se nyní postupně začínají stírat a i na stránky do té doby jasně protinacistických tisků se infiltuje antisemitská rétorika.¹⁹⁹ V případě Lidových novin se jedná o postupné prosakování. Neboť ještě v říjnu roku 1940 se zde objevuje pietní vzpomínka na zesnulého židovského profesora historie na Univerzitě Karlově, Bedřicha Mendla, který podlehl zraněním utrpěným při pokusu o sebevraždu.²⁰⁰ Od počátku roku 1941 prochází Lidové noviny přerodem v aktivistický tisk, velkou zásluhu na této proměně má zejména Leopold Zeman.²⁰¹ Antisemitská rétorika nyní pronikla téměř do všech rubrik Lidových novin. Nejméně zasažené zůstaly oddíly kulturní a částečně i ekonomické.²⁰²

Židovská otázka v Hlasu lidu

V Hlasu lidu se nejprve objevují zprávy o vzrůstu antisemitských nálad v Rumunsku. S přicházejícím rokem 1939 začínají podobné protižidovské excesy pronikat i do Česko-

¹⁹⁷ PEROUTKA, F.: *Ani - ani*. Lidové noviny č. 376, 30. 7. 1939, s. 1.

¹⁹⁸ VEČEŘA, P.: *Židé a antisemitismus*, s. 104.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 107.

²⁰⁰ *Za Bedřichem Mendlem*. Lidové noviny, č. 508, 6. 10. 1940, s. 7.

²⁰¹ VEČEŘA, P.: *Židé a antisemitismus*, s. 107.

²⁰² Tamtéž, s. 114.

slovenské republiky. A již v lednu zpravuje Hlas lidu o rozšiřování antisemitských letáků přímo v centru své produkce, v Prostějově. Noviny otázku dále komentovaly výčtem negativních důsledků, které by vyhnání Židů z Čech a Moravy mohlo přinést. Upozornily, že vyhoštění Židů může zapříčinit nárůst nezaměstnanosti. Židovské obyvatelstvo bylo obzvláště aktivní, co se týče obchodu. Ještě markantnějším důsledkem by tedy mohla být ztráta obchodních konexí se zahraničím a pokles exportu.²⁰³ Následující měsíc schválila Ministerská rada opatření týkající se židovské otázky. Bylo rozhodnuto o provedení revize státního občanství od roku 1918.²⁰⁴ Všem prokázaným Židům mělo být zrušeno státní občanství, dále vyhláška význačně omezila jejich účast na veřejném životě. Autor článku upozornil na neutěšenou dobovou situaci. „Usnesení vlády bylo vydáno pod tlakem poměrů, tak je třeba se na ně dívat,“ dodává.²⁰⁵ V tomto případě hájil vládní nařízení jako nezbytný ústupek. Na jiném místě však nalezneme náznaky protižidovského aktivismu přímo ze strany žurnalistů. V dubnu v Hlasu lidu narazíme na příspěvek, hovořící o zachování národní svébytnosti. Jednou ze jmenovaných taktik, jak této svébytnosti dosáhnout má být zrušení smíšených manželství. Vzápětí autor čtenáře ujistil, že tímto výrokem nijak nepodporuje rasové zákony, pouze chce upozornit na újmy, které v některých případech z podobných svazků vzešly.²⁰⁶ Velká část českého obyvatelstva začala vnímat Židy jako činitele germanizačního procesu. Roli v tom hrál i fakt, že hlavním jazykem židovských obyvatel byla němčina. Noviny na tuto misinterpretaci musely reagovat. Upozorňovaly na to, že při hledání řešení židovské otázky se národ musí oprostít od tendencí spojovat židovskou komunitu s germanizačním tlakem.²⁰⁷ Později se v novinách objevila vládní nařízení, týkající se židovské otázky. Hlas lidu se od tématu distancuje, nijak jej nekomentuje, pouze čtenáře zpravuje o schválených výnosech.²⁰⁸

²⁰³ *Židovská otázka*. Hlas lidu, č. 6, 25. 1. 1939, s. 1.

²⁰⁴ *Nová opatření československé vlády*. Hlas lidu, č. 8, 1. 2. 1939, s. 2.

²⁰⁵ Nsp: *Rozhodnutí o tzv. židovské otázce*. Hlas lidu, č. 9, 4. 2. 1939, s. 3.

²⁰⁶ *Sami se musíme starat o sebe*. Hlas lidu, č. 29, 19. 4. 1939, s. 1.

²⁰⁷ *Češi a Němci nad židovskou otázkou*. Hlas lidu, č. 31, 26. 4. 1939, s. 3.

²⁰⁸ *Židovské zákony vyhlášeny*. Hlas lidu, č. 48, 24. 6. 1939, s. 1.

Závěr

„Legální tisk nebyl mluvčím svobodné vůle potlačovaného národa, a právě proto není při historickém ztvárňování minulého období pro nás rozhodujícím pramenem. Je však pramenem důležitým.“²⁰⁹

Cílem práce nebylo těžit z pramenů mediální povahy informace pro rekonstrukci historických událostí. Podobný postup by nám poskytl velice nepřesné a zkreslené informace. Prameny mediální povahy jsou sice cenným a důležitým zdrojem informací, na jejich základě však výklad historických událostí postavit nemůžeme. Zdroje v podobě dobového tisku si můžeme představit jako zrcadlo, odrážející obraz doby. Toto zrcadlo je však pokřivené a poškozené zubem času, odraz v něm tedy nemusí vždy odpovídat skutečnosti. V případě legálně vycházejícího tisku z doby okupace je poplatnost novin režimu nepopíratelná. Záměrem práce tedy bylo se znalostmi historického kontextu sledovat postupný vývoj a proměny tisku pod vlivem politických zvrátů. Stěžejními okruhy výzkumu byly otázka česko-německých a česko-slovenských vztahů a problém židovské komunity v protektorátu. Zkoumané období (1938-1940) bychom mohli rozdělit na tři etapy se dvěma významnými předěly. Tyto revoluční události představují podpis Mnichovské dohody a zřízení Protektorátu Čechy a Morava. První etapu potom tvoří období od počátku roku 1938 do sepsání Mnichovské dohody, na ni navazuje pomnichovské období, ukončené vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava a konečnou etapu představuje období protektorátní, končící závěrem roku 1940.

Z počátku prvního období můžeme sledovat v oblasti česko-německých vztahů v obou periodikách podobný přístup. Noviny vyznívají protiněmecky, na jejich stranách se hojně objevují příspěvky o problematickém soužití se sudetskými Němci. Vstřícnější postoj

²⁰⁹ PASÁK, T.: *Soupis legálních novin*, s. 83.

k německému národu se v Lidových novinách objevuje v říjnu 1938. Ve stejné době se v Hlasu lidu zrcadlí cenzurní zásahy a na rozdíl od Lidových novin se nepřátelských postojů k německým sousedům zbavují velmi pomalu. Neuznávají přehnané německé nároky na právní svobody. Napětí lehce polevuje v počátcích roku 1939 a po březnovém převratu již Hlas lidu propaguje na svých stranách přátelský poměr k Němcům a věří v jeho pozitivní přínos. Lidové noviny se po březnu 1939 poddávají nacistickým intencím.

V otázce česko-slovenských vztahů jsou Lidové noviny mlčenlivější. K tématu se vyjadřují velmi spoře. V pomnichovském období se na jejich stránkách objevují komentáře k jednání o budoucích vzájemných vztazích. Po březnu 1939 vyznívají články Lidových novin pro obnovení přátelského poměru. V Hlasu lidu se oddíly, zabývající se vzájemným poměrem Čechů a Slováků, vyskytují v malé míře poměrně často. Jsou zde zachyceny rostoucí separatistické nálady. Po Mnichovu tisk poskytuje informace o vývoji porad. V březnu 1939, po rozluce států, utěšuje národ, že pozitivní vztahy mezi Čechy a Slováky přetrvají.

Od tématu židovské problematiky se snaží Lidové noviny kvůli židovskému původu majitelů listu distancovat. Nijak tento problém nekomentují, plní pouze rozkazy nacistické moci a zveřejňují vydané zákony a opatření. Počátkem června 1940 začíná do listu pronikat antisemitská rétorika. Hlas lidu se až do ledna 1939 staví proti antisemitismu. Se zřízením Protektorátu Čechy a Morava však ztrácí kontrolu nad obsahem novin a do tisku se infiltrují protižidovské postoje.

Srovnávané tituly prošly v podstatě velice podobným vývojem. Zpočátku nekompromisně stály za svými názory a hájily své postoje. Postupně však podlehly tlaku nacistické moci a staly se jejich nástroji. Hlas lidu odolával okupantské moci delší dobu a podřizoval se jí pomaleji než Lidové noviny. Bylo to způsobeno nejspíš celostátním významem Lidových novin. Tento deník vycházel dvakrát denně a byl distribuován po celém

území Čech a Moravy. Proto se nacisté v první řadě soustředili na reglementaci celostátně rozšířeného tisku a teprve potom usilovali o ovládnutí zbylých okresních periodik. Nepřisuzovali tedy Hlasu lidu menší důležitost, dobře věděli, že k totální kontrole státní ideologie je zapotřebí ovládnout všechny složky masmediálních orgánů. Podobná reorganizace však představovala nelehký a časově náročný proces. Tiskoviny s nižšími náklady se normalizačnímu procesu nevyhnuly, pouze přišly na řadu s jistým zpožděním.

Résumé

The thesis studies the czech legal press and its modifications caused by the constitution of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The two newspapers analyzed in the thesis are Lidové noviny and Hlas lidu. The thesis focuses on three main topics presented in the newspapers and observes their differences before and after the establishment of the protectorate. The three issues monitored are the czech-german relations, czech-slovak relations and the jewish question. Both newspapers went through a great transformation. First they were presenting the Germans in a negative way. But with the arrival of the invaders the rhetoric changed. The same happened in the jewish question. The anti-Semitic elements infiltrated into the newspapers after the formation of the protectorate. Lidové noviny tried to avoid commenting on the jewish situation and stayed neutral because the owner of the press himself was Jewish. The czech-slovak relations were not influenced as greatly as the two other topics. Surely the Slovak people were presented as betrayals after the secession, but the Czechs quickly understood the main reason of the separation and retained friendly relations to their neighbours. Both newspapers were heavily affected by the creation of the protectorate. In Hlas lidu the pro-Nazi intentions appeared later than in Lidové noviny. Lidové noviny were distributed daily throughout the whole state. Hlas lidu was a regional periodical. The occupiers focused first on the widespread press, then on the rest, but they aimed to control all of the medial body.

Seznam pramenů a literatury:

Literatura:

BERÁNKOVÁ, Milena – KŘÍVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo: *Dějiny československé žurnalistiky*. III. díl. *Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*. Praha 1988.

BLODIGOVÁ, Alexandra a kol.: *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního denního tisku v letech 1939–1945*. Praha 2007.

BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999.

CEBE, Jan – KONČELÍK, Jakub: *Novinářský aktivismus: protektorátní kolaborantská žurnalistika a její hlavní představitelé z řad šéfredaktorů českého legálního tisku*. In: Sborník národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, sv. 53, 2008, č. 1–4, s. 39–48.

GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka a kol.: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha 2010.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996.

GEBHART, Jan: *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*. In: *Historie a vojenství*, 49, 2000, č. 1, s. 3–13.

KAMENEC, Ivan: *Slovenský stát*. Praha 1992.

KONČELÍK, Jakub – CEBE, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Řízení tisku v letech 1939–1945. Analýza protektorátních tiskových porad*. In: *Mediální studia*, 2, 2007, č. 1, s. 272–291.

KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara, KRYŠPÍNOVÁ, Jitka: *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939–1941*. Praha 2003.

KONČELÍK, Jakub: *Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. In: FORET, Martin – LAPČÍK, Marek – ORSÁG, Petr (ed.): *Média dnes: reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*, Olomouc, Univerzita Palackého, 2008, s. 295–311.

KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim: *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Řezno 2001.

KŘEN, Jan: *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*. Praha 1990.

KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan – ŠEBEK, Jaroslav: *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha 2011.

KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství? (1918–1938)*. Praha 1993.

KURAL, Václav: *Místo společenství – Konflikt! (1938–1945)*. Praha 1994.

KVAČEK, Robert – KUKLÍK, Jan – MANDELOVÁ, Helena – PAŘÍZKOVÁ, Ilona: *Dvacáté století o sobě. Výbor z úředních listin, záznamů, smluv a dohod, deklarací, projevů, úvah, dopisů, vzpomínek a pamětí*. Liberec 2005.

MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže*. Praha 2012.

MILOTOVÁ, Jaroslava: *Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Historie a vojenství*, 49, 2000, č. 1, s. 87–99.

PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999.

PASÁK, Tomáš: *Český periodický tisk na počátku okupace ve světle cenzury a jejích opatření*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*, 5, 1975, s. 147–178.

PASÁK, Tomáš: *Problematika protektorátního tisku a formování tzv. skupiny aktivistických novinářů na počátku okupace*. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, 7, 1967, č. 1, s. 51–80.

PASÁK, Tomáš: *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*. Praha 1980.

PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha 1993.

PESCHKA, Otto: *Jak to bylo doopravdy mezi Čechy a Němci*. Ústí nad Labem 2011.

PETRŮV, Helena: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*. Praha 2000.

ROTHKIRCHENOVÁ, Livie: *Osud židů v protektorátu 1939-1945*. Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové-Hartmannové, Avigdora Dagana s úvodem Milana Šimečky. Praha 1991.

RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997.

SOBOTA, Emil: *Co to byl protektorát*. Praha 1946.

VEČEŘA, Pavel: *Od politického národa ke kulturnímu společenství. Reflexe identity českého národa na stránkách vybraných tištěných médií v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: MAGÁL, Slavomír – MISTRÍK, Miloš – SOLÍK, Martin (ed.): *Masmediálna komunikácia a realita I*. Fakulta masmediální komunikácie UCM, Trnava, 2009, s. 415–432.

VEČEŘA, Pavel: *Ošemetné scylly a zrádné charybdy protektorátních novinářů: K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939–1945)*. In: *Mediální studia*, 2, 2007, č. 3, s. 252–271.

VEČEŘA, Pavel: *Převrácený pohled aneb O „zbabělosti“ hrdinů a „hrdinství“ zbabělců v tištěných médiích protektorátu*. In: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (ed.): *Hrdinství v české*

politické kultuře 19. a 20. století. Výběr příspěvků ze stejnojmenné konference, která proběhla ve dnech 25.–27. října 2006. Praha, 2008, s. 270–290.

VEČEŘA, Pavel: *Tři české deníky v období pomnichovské a druhé republiky*. In: Sociální studia 4, Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity, 1999, s. 131–154.

VEČEŘA, Pavel: *Zapřísahající láska k národnímu bytu. Kultura na stránkách protektorátních deníků*. In: Host, 5, 2005, Brno 2005, s. 42–45.

Prameny:

Lidové noviny 1938–1940.

Hlas lidu 1938–1940.